

Меморіал у Горошівцях, що на Буковині, — пам'ять героям усіх часів

Світлана МАСЛОВСЬКА, заступник голови Чернівецького обласного об'єднання ВУТ "Просвіта" ім.Тараса Шевченка

Увічнення народної пам'яті... Чи не кожен житель Горошівців має генетичний біль, породжений репресіями і голодоморами, втратами героїв повстанських змагань в ОУН, УПА, пошанівок до учасників сучасної російсько-української війни. І ось багаторічна мрія горошівчан збулася! Не випадково подія збіглася з 30-річчям відкриття Свято-Успенського храму (Чернівецько-Буковинської єпархії ПЦУ) та напередодні Дня захисника України.

Почалося відзначення зі святкової літургії, яку очолив митрополит Чернівецький і Буковинський ПЦУ Данило за участі священнослужителів храмів Заставнівського та сусідніх районів області.

Після духовного благоденства святкова процесія рушила до іншого, недавно обжитого, а нині чудово впорядкованого місця, яке жителі села вибрали не випадково. Це — одна з найвищих точок Горошівців, до якої довелося й нову дорогу, і навіть міст збудувати. У центрі майданчика, під жовто-блакитним полотнищем, ледь виднілася цікавої форми гранітна споруда.

Звучить Гімн України, ведучі урочистостей Лариса Грумеца та Оксана Барна відкривають свято. Честі зняти полотнище удостоєні учасник Другої світової війни, людина, яка пережила Голодомор, Манолій Гудзик, митрополит Чернівецький Данило, голова Юрковецької ОТГ Віталій Шафер, воїн АТО/ООС Сергій Косташук, меценат, один із ініціаторів спорудження пам'ятника Володимир Безручак. І ось меморіал велично заяснив червоноплиттям граніту. Три частини пам'ятного знаку — з посвятою жертвам голодоморів, політичних репре-

сій і героям визвольних воєн. Жителі села, а серед них багато молоді — пересвідчилися, що минулому ніколи не ввійти у безпам'ятство, що вдячність нащадків — запорука майбутнього.

Поминальна панахида, освячення меморіалу, духовний піснеспів, проповідь митрополита про людські чесноти та побажання, аби пам'ятний знак надихав кожного на незрадливості національній ідеї та будівництвом української нації — тримали всіх учасників зібрання у смиренності й скорботі, але й у гордості та непримиренності до наших ворогів.

Село Горошівці, як і більшість страждених сіл в Україні, пройшло всі кола і репресій, і голодоморів... Ведучі називають понад 40 прізвищ односельчан, котрих занапастила радянська влада. Та це далеко не всі невинно убієнні. Тому просять сельчан зібрати прізвища своїх рідних, які загинули в роки лихоліття, аби створити Книгу пам'яті села і на Дмитріївську суботу всіх пом'янути.

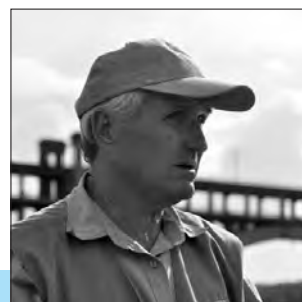
Воістину, хай пам'ять про всіх, хто поліг за Україну, гуртує нас. На цьому наголошував голова ОТГ В. Шафер, який згадав події козаччини й визвольних воєн УПА, Холодного Яру й Другої світової війни, сибірських концтаборів і нинішню війну на сході України, яку ведуть російський агресор та його брудні найманці. Водночас запевнив, що український народ незнищений, волелюбний, непереможний силою духу, що доводять ось такі звичайні жителі сіл, споруджуючи величні меморіали, та бійці, котрі нині захищають наші кордони. Привітав горошівчан зі святом і побажав усім добра й злагоди, достатку — мешканцям, процвітання — селу.

Організатори зібрання не обійшли увагою головних гостей дійства — учасників бойових дій російсько-української війни, запросивши їх до меморіалу, назвали прізвища всіх та подякували за те, що

маємо нині можливість відзначати знакові події, жити й працювати під мирним небом. Навзаєм воїн АТО/ООС Сергій Косташук привітав односельчан і подякував за нове пам'ятне надбання, запевнив: якщо ми виховуватимемо дітей у патріотичному дусі, у любові до України, до свого краю, мови, духовності, культури, ми перемаємо і в нас не повториться війна ніколи, бо вороги боятимуться сильною нацією. Про те, що величний знак, який спорудили горошівчани, — велике досягнення громади села, жителі якого є справжніми просвітянами, говорила заступник голови Чернівецької обласної "Просвіти" Світлана Масловська. Адже кожна успішна держава може бути збудована на фундаменті просвіти. Жодна техніка, економічні революції, політичні трансформації нічого не дадуть, лише духовно-національні інвестиції, вкладені в людей — дають усе. Горошівчани це довели, бо є прогресивним селом, яке вибороло українську церкву, а нині має величний меморіал — нагадування кожному: лише у боротьбі народжується свобода й незалежність.

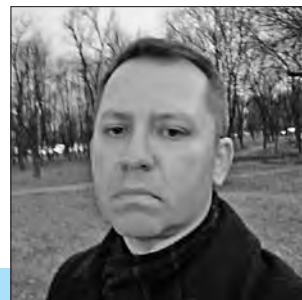
Давня пісня 30-х років минулого століття у виконанні тріо чоловіків, покладання старшокласниками квітів і лампад до меморіалу, тужливий мелодійний супровід всього заходу — вкотре повертали нас до тих подій, які є незабутніми, до тих людей, яким маємо вклонитися за їхню жертвовність... Про це наостанок зібрання мовив директор Горошовецького ЗЗСО Ілля Фуштей. Він широко дякував ініціаторам спорудження знаку, меценатам, ідейним натхненникам: родинам Сергія та Володимира Безручаків, Іллі Томюка, Віталію Шаферу, Віктору Луцяку, Ярославів Кирилюку, Іллі Косташуку, Ярославі Запотічній і багатьом іншим, а надто — жителям села, котрі були дуже активні і в збиранні коштів, і в будівельних роботах, матеріальній та моральній підтримці.

КОСТЯНТИН СУШКО

4

В'ЯЧЕСЛАВ ГУК

9

ВІРА КУЛЕБА-БАРИНОВА

14

Звернення
до наших читачів, передплатників,
просвітян

Друзі!

Тижневик "Слово Просвіти" — один із небагатьох нині існуючих островів незалежного українського слова в інформаційному морі — за певного "сприяння" нашої влади опинився на межі припинення свого існування. І тільки ми самі — ті, хто любить, шанує і цінує українське правдиве і об'єктивне слово, можемо допомогти тижневику. Будь-яка фінансова підтримка видання — це вагомий внесок в українську справу. Тож подаємо Вам наші банківські реквізити:

АТ "Альфа-Банк", р/р UA 30 300346 0000026002016994001; отримувач: ГО "Всеукраїнське товариство "Просвіта" ім. Тараса Шевченка; код ЄДРПОУ/ІНН: 00031756.

Призначення платежу заповнюється платником так, щоб надати повну інформацію про платіж.

Минулого тижня на наше прохання про допомогу для газети "Слово Просвіти" відгукнулися:

1. Верчик Антоніна Володимирівна — 200 грн.
2. Яковенко Василь Миколайович — 500 грн.
3. Стасик Юлія Іванівна — 300 грн.
4. Мартиновський Юрій Григорович — 600 грн.
5. Семенюк Григорій Фокович — 700 грн.
6. Андрійчук Петро Олександрович — 2000 грн.

«Петро Болбочан – той, хто не схилив знамен»

Георгій ЛУК'ЯНЧУК

Петро Болбочан (1883-1919) — український військовий діяч, полковник армії УНР, очільник Кримської операції зі звільнення Криму від більшовиків і узяття під контроль Чорноморського флоту. Був поборником незалежної України, виступав проти союзу з більшовиками та Росією. Був заарештований через критику непослідовної політики уряду УНР, осуджений воєнно-польовим судом та розстріляний. На момент виконання вироку Болбочану було 35 років.

В неділю, 4-го жовтня, напередодні дня народження Петра Болбочана в Києві на Лук'янівці відкрили чудовий пам'ятник полковнику Армії УНР. Церемонія відбулась у сквері імені Болбочана на вулиці Січових стрільців. Це перший монумент на його честь в Україні та світі. Ініціатор створення пам'ятника — президент клубу “Холодний Яр” Роман Коваль. Автор скульптури — Михайло Горловий. Ескізи скульптури були зроблені ще шість років тому, та лише зараз пам'ятник вдалося встановити завдяки пожертвам українців з різних куточків світу: власне України, Швейцарії, США, Польщі та Росії. “Хто давав 200 грн., хто 1000 грн. Були люди, які дали й 50 тисяч”, — розповів Роман Коваль.

“Учасник придушення січневого більшовицького повстання в січні 1918-го року. Вигнав більшовиків з Європейської площі, це тоді була Царська площа, взяв Михайлівський золотоверхий монастир. Це фортеця була більшовицька. Брав участь у звільненні Арсеналу, Софії Київської, а ми про це не знаємо. Тепер людина, яка захищала Київ, повертається в Україну, в столицю”, — сказав Роман Коваль. “Сьогодні знаковий момент, тому що це предметне, матеріальне втілення пам'яті в міському просторі. Ми бачимо, що українські герої поступово займають своє місце в нашому житті духовно і реально”, — підкреслив го-

лова Українського інституту національної пам'яті Антон Дробович під час церемонії відкриття. Він зазначив, що Болбочан є видатною постаттю та людиною, яка “асоціюється зі славою української зброї, славою Києва і славою Української Народної Республіки”. За словами Дробовича, символічним є те, що пам'ятник Болбочану встановлено в сквері, де колись було розташовано погруддя Станіслава Косіора — людини, причетної до організації Голодомору та вбивства мільйонів українців. “Я радий, що декомунізація триває. І декомунізація триває не тільки в якомусь неконструктивному, руйнівному сенсі, але і відбувається будівництво й відновлення сенсів, які стають для нас знаковими, які зміцнюють нас як громаду, які зміцнюють нас як суспільство”, — відзначив Дробович.

“Ми живемо зараз в Україні, звичайно не такій, як він (Болбочан) хотів, і я би хотів. Але я вам скажу, якби полковник Болбочан став керувати українською армією в той час, ми би вже давно жили в квітучій державі”, — підсумував Михайло Горловий, автор скульптури. Спеціально на від-

криття пам'ятника приїхав із Чернівців з родиною Андрій Болбочан, онук Петра Болбочана. Родич видатного полковника мріє, щоб такий монумент був і в його рідному місті Чернівцях — на батьківщині видатного військового діяча.

“Щойно відкритий пам'ятник Болбочану — частина проекту “Українська історія в камені” громадської спілки “Музичний батальйон” — розповіла Оксана Пономарьова, керівниця цієї спілки. Надалі у планах активістів встановлення в Києві пам'ятника герою російсько-української війни Василю Сліпаку та Княгині Ользі в Ізмаїлі. Серед гостей урочистостей були “Чорні запорожці”, Національний Корпус, “Свобода”, “Українська партія” та інші патріотичні організації. Захід супроводжували виступи відомих українських виконавців, зокрема барда Василя Лютого з його знаменитим “Мечем Арея”, а також реконструкція подій 1918 року. Присутні на заході громадські діячі підкреслювали, що: “Ми всі глибоко вдячні полковнику за те, що довів нам — немає такого ворога, якого неможливо подолати!”.

Премія Івана Багряного видатним діячам «Просвіти»

1 жовтня у залі Дніпровського коледжу електрифікації відбулось нагородження лауреатів премії ім. Івана Багряного за 2020 рік.

Цією поважною відзнакою вшановуються за вагомі досягнення в галузі науки, освіти, культури, активну державотворчу і громадську діяльність громадяни України та української діаспори. Співзасновниками премії є Фондація ім. Івана Багряного (США) та Всеукраїнський щомісячник “Бористен”. Віра Боднарук у своєму вітанні від імені фундації ім. Івана Багряного лауреатам 2020 року наголосила: “Ця нагорода надається особам, які невтомно працюють, щоб Україна стала сильною, незалежною, демократичною державою. Щоб вільно розвивалася її мова і культура на рівні європейських держав, позбавившись втручання і гальмування від її північного сусіда. А безкорислива праця лауреатів на розвиток української держави в різних галузях, після її довгого поневолення, заслуговує ширшої подяки від усього українського народу!”.

Серед урочисто віншованих цьогорічних володарів почесної відзнаки, котрі от-

римали диплом лауреата та художню тарілку з петриківським розписом і портретом Івана Багряного, двоє видатних діячів-просвітян: голова Луганської “Просвіти” Володимир Семистяга, відзначений за героїзм та мужність під час окупації Донбасу московськими агресорами, та Микола Кульчинський, вшанований за багаторічну культурологічну і громадську діяльність на посаді голови Полтавської “Просвіти”.

Серед нагороджених Микола Цокаленко (Дніпро) — за багаторічну плідну роботу з патріотичного виховання української молоді, Марія Дружко (Кам'янське) — за організацію та розвиток патріотичного культурологічного проекту “VIVArt”, Андрій Ніколайчук (Дніпро) — за активну участь в обороні країни під час війни на сході України, Василь Слапчук (Луцьк) — за книгу “Роман & Роман” та визначний внесок в українську літературу. Є серед відзначених високою премією і двоє україн-

ців з далекої Америки: Іван Буртик з Нью-Джерсі (США), нагороджений за вагомий внесок у становленні Українського Вільного Університету в Мюнхені (Німеччина), та Любов Василів-Базюк із Торонто (Канада) — за високохудожні книги. Любов Василів-Базюк — канадська письменниця, народжена 1929 року на Волині в сім'ї священника. Через переслідування за участь в ОУН в 1940 році її родина була змушена емігрувати на холмські землі тогочасної Польщі, де під час II Світової війни пані Люба навчалася в українській гімназії міста Холм разом зі своєю приятелькою Зіною Кулик-Семенюк. Саме від неї вона отримала рукописну книгу спогадів майора на прізвище Савік Вакулов, котрий служив довгий час в радянській окупаційній зоні Німеччини і був свідком репресій радянської влади щодо своїх громадян — солдатів, котрі потрапили у німецький полон, та гастарбайтерів, вивезених на примусові роботи до гітлерівської Німеччини. Згодом Вакулов утік з радянської армії, та перед смертю передав свої записи свідчень військових злочинів під час війни та в повоєнний час своїй бабусі. Через шкільну подругу Зіну рукопис і потрапив до рук Любові Василів-Базюк, котра при допомозі академіка Петра Слободянюка надрукувала їх у вінницькому видавництві. Ця книга спогадів про сталінські злочини на окупованих (“звільнених”) територіях є надзвичайно актуальною у світлі антилюдських злочинів новітньої неосталінської політики Путіна та його оточення — спочатку в Чечні, згодом в Південній Осетії Грузії, а нині в окупованому Росією Криму та в окремих районах Донбасу.

Захід, у якому взяли участь студенти Дніпровського коледжу електрифікації, був надзвичайно цікавим та енергетично піднесеним, для багатьох з них — незабутнім.

Георгій ЛУК'ЯНЧУК

Конкурс імені Яцика фінішував

Традиційно церемонія нагородження переможців мовного турніру була завжди аншлаговою і проходила у столичному театрі імені Івана Франка за участі громадськості, з багатьма відомими промовцями, з цікавою мистецькою програмою. Також на урочисту церемонію закриття кожного чергового мовного марафону з'їздили його переможці і призери з усіх регіонів України. Приїздили і вчителі української мови, які підготували переможців. Цього разу карантин вніс свої корективи. Перевірити роботи учасників загальнонаціонального етапу журі змогло тільки у вересні. А 30 вересня вирішено було провести церемонію нагородження переможців і призерів.

В урочистостях взяли участь представники Міністерства освіти і науки України, Інституту української мови Національної академії наук України, Ліги українських меценатів, громадськості, а також представники ЗМІ.

Виконавчий директор Ліги українських меценатів Михайло Слабошпицький підкреслює, що нинішній, ювілейний, 20-й мовний марафон відбувався і завершився в особливих непростих “ковідних” умовах. Тому закриття його в Патріарших палатах Софії Київської відбулося з дотриманням усіх карантинних вимог. Звісно, що коло присутніх було вузьке і обмежалося лише киянами. Але церемонію завершення 20-го конкурсу могли спостерігати всі охочі, адже вона йшла онлайн (а нині її можна й переглянути!) на сторінці “Міжнародний конкурс з української мови імені Петра Яцика” у фейсбуці.

Серед тих, хто виступив з вітальним словом на урочистостях, були президент Ліги українських меценатів Володимир Загорій, заступник міністра освіти і науки Артур Селецький, уповноважений із захисту державної мови Тарас Кремень, народні депутати України Іван Крулько та Вадим Івченко, а провів дійство виконавчий директор Ліги українських меценатів Михайло Слабошпицький. Свої нагороди цього дня отримали курсанти Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка Вероніка Карпенко та Вікторія Лагута, ліцеїст Київського військового ліцею імені Івана Богуня Артур Кудленок та студентка Національного медичного університету імені О. О. Богомольця Анастасія Груша.

Зазначимо, що переможці й призери 20-го мовного турніру одержали премії, фундаторами яких стали фармацевтична фірма “Дарниця”, ПрАТ “Оболонь”, Фондація імені І. Багряного (США), БФ Івана Омелянюка “Майбутня Волинь-Україна”, Іван Крулько (партія “ВО “Батьківщина”), Іван Кириленко (партія “ВО “Батьківщина”), Союз українців Австралії, Вадим Івченко (партія “ВО “Батьківщина”), Ірина Фаріон (премія імені Олени Пчілки), редакція газети “Здоров'я і довголіття”, Богдан Бенюк (премія імені Теклі Бенюк), Леся Ткач (Австралія). Всі вчителі, які підготували володарів першої премії 20-го конкурсу, одержали премії, фондовані Юлією Тимошенко. Як наголосив М. Слабошпицький, якщо раніше переможці, призери і вчителі одержували свої премії під час нагородження, то цього разу кошти будуть розіслані або на банківські карти, або поштовими переказами по всій Україні. 14 найкращих знавців рідного слова упродовж року отримуватимуть стипендію президента України.

Прес-служба
Ліги українських меценатів

“Не чужими, а нашими ру-
ками нас убивають”
(Олена Пчілка)

90 років без Неї

Слово Ірини Фаріон з нагоди офіційного
закриття XX Міжнародного конкурсу
з української мови ім. Петра Яцика

Ми віки ділили і радість, і горе
І вкупі вступаєм в свободу...
1871 р.

Як відомо, хто мало просить, того багато гноблять. Тому й не дивно, що на шостому році сучасної війни з Росією владною ідеологією стала мантра “какая-разница” як логічне породження мантри від попередньої влади “єдина країна — єдина страна”. Закон причини і наслідку працюватиме завжди і буде нещадним до помилок народу.

З огляду на постійне ходіння українців пекельними колами історії, де в чудодійний спосіб перемоги обертаються поразками і рідко навпаки, я вирішила заснувати премію Олени Пчілки за найкраще знання української мови і вручаю її переможцям вже шостий рік поспіль. Бо саме Олена Пчілка, на противагу до свого рідного брата Михайла Драгоманова, якого “все тая московська полуда тримала” (Олена Пчілка), не страждала на “загальнолюдські ідеології”, а, як сама сказала в автобіографії, “по своїй ідеології Олена Пчілка перше всього — українська націоналістка, гаряча патріотка свого краю”. Яких тільки брутальних епітетів не почула вона на свою адресу від поступових і толерантних, добре знаних сьгодні українців — І. Нечуя-Левицького, С. Єфремова, Д. Дорошенка, Є. Чикаленка, В. Винниченка, С. Петлюри та ін.: і “баба з перцем”; і “пчілку медом не годуй, а перцем”; “це та баба, що їй сам чорт на вилах черевички подає”, а вже згодом — “буржуазна націоналістка”, “реакціонерка”, “фашистка”, “ворог народу”.

“Тодішнє українське суспільство, яке любило згладжувати всі острі кути, говорити пів голосом, не ображати нікого, хто міг би пошкодити, — уважало її трохи за дивачку!” (Дмитро Донцов). Хіба сьогодні інакше? А Вона вперто працювала над

розколонізуванням мозку земляків.

Це Вона — перша жінка націоналістка, видавець, журналістка, науковець-академік, водночас письменниця-новатор та меценат.

Це Вона вже в 12 років написала своє перше оповідання, а в 17 переклала статті суспільно-політичної проблематики з французької та німецької мов, маючи переклад за могутній засіб розвитку рідної мови.

Це Вона рятувала автентичну українську вишивку лиштвою та занизуванням від брокарівського червоно-чорного хрестика, ВПЕРШЕ видаючи “Український народний орнамент” (1876) у рік заборони українського слова.

Це Вона, всупереч забороні, 1903 року на відкритті пам’ятника І. Котляревському говорила українською мовою.

Це Вона серед чотирьох українських делегатів у Санкт-Петербурзі домагається від московського прем’єра С. Вітте скасувати заборону на український друк.

Це Вона 1907 року підписала заяву міністрові освіти з вимогою дозволити навчання українською мовою (І. Денисюк, Т. Скрипка. Дворянське гніздо Косачів. Львів, 1999, с. 18).

Це Вона, вже за борців за “вселюдські ідеали” — большевиків, огорнула погруддя Т. Шевченка синьо-жовтим стягом, який зі злости скинув чекіст Крамаренко на діл, а Вона, піднявши прапор, голосно крикнула: “Ганьба Крамаренкові!” (Л. Дрофань. “І правду й боротьбу благословити”. Олена Пчілка в сучасному прочитанні, с. 209).

Це Вона протиставила себе “толерантним українцям”, що бичували її за справедливую критику шовіністичного жидівства в журналі “Рідний край”: “Між тими жидками, що живуть на Україні, не тільки хижі стягателі, визискувачі, а і все те, що виходить

в поступову інтелігенцію, — не хоче знати українства, з презирством дивиться на наші національні прикмети, починаючи з такої значної, як мова, і стає в ряди пануючої нації, росіян...” (Олена Пчілка. Вікинуті українці. К., 2006, с. 46—47).

Це Вона дає відповідь на теперішню чергову кризу в мово- та державотворенні: “Як же воно так сталося? Дуже просто: ще дуже мало серед української людности (не тільки серед темної, а й серед освіченої) свідомих українців, — свідомих свого національного прихилля, права й обов’язку. Страшенно мало навіть і в свідомих наших людей — ретельности, завзяття в просуванню до своєї мети” (“Викинуті українці”, с. 191).

Це Вона, виховуючи своїх шістьох дітей, керувалася передусім національною потребою: “щоб не виростили вони перевертнями, щоб звикли шанувати своє, рідне” (І. Денисюк, с. 22—23).

Це Вона вперше у світі, даючи псевдонім рідній дитині — Леся Українка — маніфестувала любов до поневоленого краю та національну окремішність.

Це Вона, ставши родоначальницею дитячої літератури, видавала єдиний український дитячий журнал “Молода Україна” в Російській імперії, підписуючись найтепліше: “Бабуся” (Ірина Шукіна).

Це Вона створила образи жінок-героїнь, а не знедолених селянок і зарюмсаних покриток, проклавши цей шлях ліплення сильної жінки в літературі для своєї доньки Лесі Українки.

Це вона мала композиторські здібності, пишучи музику до народних слів (І. Денисюк, с. 17).

Це вона запровадила нашій не намисто, обізане тепер англійзмом чокер (буквально “душитель”).

Це вона створила розсипи слів — мистецтво, променистий, палкий, нестям та ін., і особливо важливе для нас ПЕРЕМОЖЕЦЬ.

Це Вона була родюча, як земля, і кусюча, як бджола.

Це Вона усім життям довела, що інфекція лібералізму шкідливіша за відкритого ворога, тому була для більшости незручною і небезпечною.

Тому той, хто отримує премію імені Олени Пчілки зобов’язаний не лише знати її життєпис, але йти дорогою Ольги Драгоманової. Як слушно сказала про неї Софія Русова: “Ольга Петрівна — це справді мармурова постать: ніколи за ціле життя вона ні на крок не відступила від своїх переконань. Ворогів вміла боляче уязвляти. Вона була в великій пошані в родині Лисенка і Старицьких. Вона брала участь в літературній праці українців, писала вірші та оповідання, але вони не мають того значення, яке мала сама ВОНА — О. Косач, і того впливу, який мала та жінка на чималу частину українського громадянства”.

Дуже хочу, аби ми своєю націєцентричною діяльністю і цим винятковим значенням Конкурсом спростували сумну думку Олени Пчілки з її листа до Лесі 1888 року: “Бачу, що не бути мені з моїми творами пророчицею нігде, а найпаче в своєму царстві, чи то пак князеві київському!” (Л. Дрофань, с. 201)

Хай цей знаменитий двадцятилітній мовний марафон у рік 90-ліття відходу Олени Пчілки надихається її ідеями та чином, і хай ніхто з нас — ні науковці, ні письменники, ні викладачі, ні учителі, ні учні та студенти — не сходить зі шляху неосяжного пізнання нашої мови як триєдності: душі, інтелекту та зброї.

П.Н. Вітаю переможницю Міжнародного конкурсу з української мови 2020 Ольгу Володимирівну Якушеву (Державний навчальний заклад “Львівське вище професійне училище торгівлі та сфери послуг”, III місце) та вручаю премію імені Олени Пчілки. Ось так зовсім випадково зійшлися дві Ольги....

Гей, українець просить
немного:
Волі для люду і мови,
Но не лишає він до всій Руси
І к всім слов’янам любови.
З Північною Руссю не зломим
союз
Ми з нею близнята по роду,

ПРОТИ
АНГЛІЗМ

ПРОТИАНГЛІЗМ від Ірини Фаріон. Подача 4

Неспинна навала англiзмів породжує явище спротиву, яке ми назвали *протианглiзм* — тобто система позамовних і внутрішньомовних чинників, що унеможливають невмотивований наплив англiзмів та віднайдення чи творення до них питомих відповідей. Хто шукає — той знайде.

Як засвідчує історична ретроспектива, орієнтація на чужі мови як першорядні в освітній і науковій царинах — церковнослов’янська, латинська, грецька, польська — та масовані запози-

чення з них аж ніяк не зарадили українському національному самоусвідомленню та не спричинилися до відновлення втраченої Української Держави в її етнографічних межах. Зовсім навпаки — циркулювання чужих мов в культурно-політичному просторі України та їхня пріоритетність в освітньо-науковій царині призвела до понад кількасотлітнього відставання українських державотворчих процесів порівняно з найближчими і дальшими сусідами. **Орієнтація на чуже відчужила українців від самих себе.** То який сенс повторювати цю ж помилку, замість шукати збалансованої мовної моделі між чужим і своїм? “Нема чого боятись чужинних впливів, якщо ми є справді сильні” (Д. Віконська За силу і перемогу, Львів: Піраміда, 2016). Чи ми сильні? — питання риторичне.

“**білл-борди** для просування теми” — billboard 1. “дошка для оголошень, афіш”; 2. телеб. “анонс, повідомлення про програму”; мор. “якірна подушка”

(БАУС); “дошка для оголошень”, “реklamний щит” (АРС, с. 78), **білл-борди — reklamний щит (дошка);**

“запустити шомісячний **дайджест**” — digest 1. “стислий виклад, резюме”; “збірник матеріалів”; “короткий огляд”, 2. *іст.* “Юстиніанові дигести, пандекти імператора Юстиніана” (БАУС);

“збірник”, “короткий виклад” (АРС, с. 211),

дайджест “1. короткий тематичний огляд новин у засобах масової інформації; 2. періодичне видання, яке передруковує у повній або скороченій формі найцікавіші матеріали з інших видань”; “інформаційний продукт (видання, стаття, підбірка), який містить короткі анотації та основні положення статей, у яких стисло передано зміст найцікавіших публікацій за певний період”;

дайджест — огляд, підбірка інформаційних матеріалів;

#**Yes_za_ЄС** — гібридна лексично-політична начебто ефектно заримована дивовижа, що сповна викриває суть цього псевдоопозиційного проекту, що не Україну буде в Україні, а якусь потрібну лише заробітчанах та безбаченкам географічну Європу. Це гасло — публічно виставлена власна політична і національна неспроможність. Ніщо так не виказує нашої правдивої суті, як мова. У цьому випадкові

МОВА якнайкраще викрила правдиву суть імітаторів української ідеї та псевдоопозиції до антиукраїнського курсу в державі.

Від редакції: Просимо читачів долучатися зі своїми запитаннями до Ірини Дмитрівни Фаріон, професорки, докторки філологічних наук, постійної авторки “Слова Просвіти”.

Костянтин СУШКО,
м. Запоріжжя

1. Тільки б не вмирала Бабина...

Бабина — моє рідне село у північно-західному закапелочку Херсонщини. Упродовж останніх десяти з гаком літ ми з дружиною живемо там із травня по вересень.

За совітів адміністративно село значилося під назвою *Бабіно* або ж *Бабіно*, звисно, на кшталт *Білібіно* чи *Бородіно* то-що, а за незалежності — *Бабине*. Я ж вирішив повернути до вжитку назву *Бабина* (з тюркського — *Баба-Ана* — *батько-матір*, тобто *батьківщина-батьківщина*), позаяк у ній не лише первинна суть назви, а й корені вже одного тільки наміру заснувати село отут, на лівому березі Дніпра, та ще й у місці його злиття з річкою Кінською. До того ж, неофіційно усі здавна називали село Бабиною, бо так правильно.

Люди жили тут задовго до татаро-монгольського нашествия. Численні знахідки загадкових черепків і славнозвісних амфор, усяляких кам'яних точил, кувалд, зернотерок, бронзових шилець і скровених підвісок, прашових каменів і крем'яних, бронзових, а також залізних наконечників стріл, риболовецьких гачків, постійно нагадують не лише про скіфів і кіммерійців, а й, що украй важливо, про значно давніших їхніх попередників із доби бронзи, а то, можливо, ще й із енеолітичних часів. Спершу з цього приводу були тільки припущення, аж у першій половині 50-х минулого століття їх блискуче підтвердили київські археологи, дослідивши стародавнє поселення, яке слідом за Мізином, Трипільям, Сабатинівкою і т.ін. увійшло до світової науки під назвою “Бабина-III”.

Жодним чином не сподобляючись славнозвісному кулику, скажу, що моя Бабина — ЦЕНТР. Злетімо подумки над Північною Таврією і гляньмо униз так, щоб охопити простір, скажімо, від Мелітополя до Нової Каховки, від Нової Каховки до Кривого Рогу, від Кривого Рогу до Запоріжжя, і від Запоріжжя до Мелітополя. З'єднавши умовними лініями ці міста, отримаємо чотирикутник, у центрі якого — Бабина. У ЦЕНТРИ! І вийде, що по прямій — по карті, а не автошляхом — до неї від Запоріжжя (північний схід) 92 кілометри, 90 — од Нової Каховки (південний захід), від Мелітополя (південний схід) — 110, і 80 кілометрів од Кривого Рогу (північний захід). І це ще не все. Я не знаю іншого такого населеного пункту в Україні, щоб із нього, зокрема, з порогу однієї з хат, можна було бачити села, сілця і навіть міста в межах 30 кілометрів! Та ще й які “села, сілця і навіть міста”!..

Гадаю, що обставину оцінить кожен. Відтак я вчинив би зовсім негідно, обійшовши, приховавши, про-іг-но-ру-вав-ши цей факт, аби лиш *виглядати скромно*. Хоч би як кулик не стримувався, винятковість його болота нікуди не дінеться, звисно, якщо та винятковість справді існує.

Отож, ви, дорогі читачі, у мене в гостях, стоїмо всі на ганку моєї, успадкованої від батька, хати, дивимось на південь — погода чудова, видно далеко — і бачимо Велику Лепетиху, до якої (тут теж, як і надалі, відстані міряємо по прямій лінії) 27 кілометрів; потім ведемо погляд праворуч, долаємо Дніпро і висаджуємося у правобережній Михайлівці (16 кілометрів). Далі рухаємося праворуч, уздовж берега, проти течії Дніпра, минаємо Золоту Балку, Осокорівку (відповідно — 6 і 8 кілометрів).

Не втомилися? Не забули, що подорожуємо не уявно, заплочивши очі, й не по карті ведемо

пальцем, а споглядаємо живий простір, стоячи на порозі старезної хати в Бабині? Але й це ще не все. Вийдемо за ворота, спустимось пустельною вуличкою до Дніпра, рушимо берегом праворуч, на самий кінчик мису Бабина, глянемо поперед себе й побачимо на протилежному (правому ж) березі Велику Воронцовку (12 кілометрів). За нею, із села Мар'янського (15 кілометрів), починається — Дніпропетровська область, а за Мар'янським нас чекає благословення Грушівка (1952 року село перекурили на *Ленінське*, а в 2017 повернули справжню назву), де на пасіці 1680 року помер кошовий отаман Війська Запорозького Низового Іван Дмитрович Сірко. Відстань — 17 кілометрів. Ведемо погляд далі — село Покровське (15 км), де була Нова (Підпільненська) Січ; просуваємося праворуч — і ось Капулівка (18 км), де була Чортмлицька Січ, кошовим отаманом якої вісім разів обирався Іван

Сірко, військо перського царя Дарія I Гістаспа після невеликого походу на скитів (скіфів) 514 року до нашої ери.

Нарешті, форсували Дніпро й ми. Перед очима, на лівому березі — велетенський пагорб, підніжжя якого лижуть хвилі штучного “моря”. То — околиця Великої Знам'янки (15 кілометрів), знаменита Мамай-Гора, на вершині якої збереглася група скитських (скіфських) курганів — залишки величного Святилища, одного із найбільших святилищ Скитії (Скіфії). А назва Гори не з татарського хана Мамаю, котрий тут нібито переховувався після поразки на Куликовому полі, а від сусідньої річки Мамай-Сурки, від якої лишилося тільки сухе русло й гирло у вигляді Олександрівської затоки. За Горою, на північний схід, у VI-III століттях до нашої ери розташовувалося ще знаменитіше Кам'янське городище — столиця Скитії¹. Напередодні останньої війни й одразу після

тий гребінь із зображенням сцени сутички двох піших і одного кінного воїнів. (До речі, навіть останець кургану Солоха, заввишки до 18 метрів, і нині вражає). На південний схід, у бік Нижніх Сірогів, курган Огуз (77 км) — найвищий (наприкінці XIX століття він сягав 23-24 метрів) курган не лише Скитії, а й найграндіозніша земляна піраміда світу². Протягом 1891-94 років курган почав досліджувати Микола Веселовський, згодом тут працювали експедиції В. Рота (1902) та Олексія Лескова (1972). Упродовж 1979-81 років дослідження завершив київський археолог Юрій Болтрик. Серед тисячі золотих знахідок особливо вирізняються сережка у вигляді сфінкса та срібні кінські прикраси із зображенням батальних сцен. (Після завершення розкопок насип майже повністю був відновлений³). Значно північніше Огузу курган Гайманова Могила (65 км) біля лівобережного села Балки. 1969 року здобутками київ-

Забалка. Бо — по той бік балки, колишнього русла річки Баба-Ани. Саме наявність Забалки й доводить той факт, що спершу люди селилися біля Матні. А вже згодом освоїли місцину й за балкою, утворивши *Забалку*. Керч, мабуть, наймолодша частина села, що зокрема підтверджується меншою, ніж у Матні та на Забалці кількістю старовинних хат класичної української архітектури: стіни рублені, з дубових, соснових або ж вербових колод, солом'яний (очеретяний) чотирикатний дах, пружка яко-го далеко, до метра й більше, відступає од стіни. Лицьову (фасадна) частину пружки даху дуже часто підтримував ряд стовпів. Між стовпами і стіною — доволі висока (можна сидіти) призьба з кам'яним або дерев'яним ганком (східцями) посередині.

Історичний центр Бабини — це з півсотної хати, з'єднаних п'ятьма вулицями, трьома провулками та ще й чимось на зразок майдану посередині і кількома майданчиками у різних місцях. У північно-східному куточку, на найвищому місці, майже квадратом, розташовані гробки.

Вулиці не повторюють одна одну ні довжиною, ні шириною, ні прямою чи кривулястістю. Хатки уздовж вулиць і провулків розміщувалися на різній відстані не тільки одна від одної, а й від дороги. Одні стояли причілкою майже упритул до кам'яного муру, або ж до бузку, а за муром чи за бузком — одразу вулиця. Інші — в глибині двору, відтак між муром і причілкою — квіти, городня діляночка або ж дві-три вишні. Обличчям до Сонця — вхідні двері з ганком більшості хат дивилися переважно на південь, решта — на схід, південний схід, південний захід, зрідка — на захід. І ніколи — на північ, північний захід чи такий же схід. Геть нестандартно ставили й ті хати, що причілками наближалися до самого муру. Лише одна пара хат, по сусідству з нашою садибою, і досі стоїть паралельно причілкою до вулиці з обох її боків, а то всі під різними кутами, боком.

Під кутом до вулиці поставили колись і нашу хату. Так, що між східним її причілком та кам'яним муром утворився видовжений на північ трикутник, заповнений бузком і травичкою. Та ще — шовковичка. Хата стоїть на незвичному природному підвищенні, через що виглядає урочисто й велично, ганком на південь, до Сонця. Її оточують акації, абрикоси, бузок та яблуні, а далі, докуч — стільки простору, як ніде. Я не знаю в селі іншої хати, яка стояла б так, наче зухвало. Мабуть, звідси й моя вдача, моя поведінка, моя доля.

Певен, що симетрія у розташуванні осель порушувалася свідомо. Звивисті вулиці з плавними поворотами, з кількома перехрестями, а також майдан і майданчики разом із кремезними столітніми акаціями й дикими грушами, з незмінними лавочками коло воріт, з розкішними кушами бузку та смородини на причілках, що од вулиці; килимки шпоришу⁵, простелені й розкидані де на рівнині, де на ледь помітних пагорбцях, повернених на південь і спрямованих плавним спуском до річки, створювали враження цілісного, затишного і в той же час безмежного простору, хоча все обіймало десятків зо два, чи, може, трохи більше гектарів.

Бабинські обрії

Сірко, і де його поховано. За дуже сприятливої погоди із Бабини в бінокль, з вершини скіфського кургану на ймення... УВАГА! — Бабина Могила, — можна розглядати могилу цього козацького ватажка. Минаємо Олександрівку (25 км), і ось вона, столиця п'яти Запорозьких Січей — Томаківської, Базавлуцької, Микитинської, Чортмлицької і Нової — славне місто Нікополь (29 км).

Щоб охопити зором більшу частину панорами Нікополя, сідаймо у човен — відпливаємо метрів на 100-150 від берега і, помилувавшись заводськими трубами *Міста Перемоги* (так глумачиться Нікополь із грецької), залишаємо його по ліву руку й ведемо погляд через Дніпро, де він порівняно неширокий — 4 кілометри. А раз неширокий, то там здавна існує знаменита переправа через головну річку нашої Вітчизни. У середні віки переправа називалася Микитиним Перевозом, Кам'яним Бродом (Затонном), бо в тому місці дно Славути всіяне каменями, точніше, гранітними брилами — останніми, найпівденнішими виходами Дніпрових порогів. Переправа функціонує і досі, і, за переказами, саме там додало Дніпро, коли він споконвіку називався *Дананпром*, а на грецький кшталт *Бористе-*

неї городище ретельно дослідили археологи (керівник експедиції Б. М. Граков, 1899-1970), і зрозуміли вони це дуже вчасно, позаяк більшу частину скитської столиці невдовзі затопило Каховське “море”. Щоправда, дещо й уціліло. Зокрема, залишки оборонних валів. Вони тягнуться частиною Великої Знам'янки повз городи, перетинаючи шляхи, на кілька верст, місцями сягаючи висоти трьох і більше метрів. Оскільки сучасні так звані державники не переймаються, як слід, історією держави, якою керують, і країни, в якій живуть, то люди й не знають, що то за вали і, про всяк випадок, називають їх турецькими.

Аби нікому не здавалося, буцімто я переборщив із “центром”, додам: Бабина знаходиться в самому центрі... Скитії-Скіфії, позаяк навколо розсосередилися кургани, де поховані скіфські царі. Підемо за годинниковою стрілкою, зберігаючи хронологію, і почнемо з Правобережжя, з кургану Чортмлик (25 км). 1862 року курган розкопав Іван Забелін, де серед тисяч знахідок, трапилася чудова — нині знаменита на увесь світ — срібна амфора. Далі (22 км), неподалік лівобережної Великої Знам'янки, курган Солоха, який 1912 року розкопував Микола Веселовський, явивши світові золо-

ських археологів (начальник експедиції Василь Бідзіля) стали безліч цікавих знахідок, серед яких — унікальна срібна чаша з чітким, реалістичним зображеннями скіфів. Наостанок знову повертаємося на Правобережжя, де біля міста Покров (колишній Орджонікідзе, 25 км), відомий (тоді таким його ще не вважали) український поет і археолог Борис Мозолевський, розкопавши 1971 року Товсту Могилу, явив світові неповторну золоту Пектораль⁴.

Бабина починалася на правому березі невеличкої степової річечки, біля її гирла, де вона впадала у Дніпро. Ліпилися хатки-мазанки на мальовничому, порізаному трьома неглибокими ярками, пологому схилі. Це — щоб обличчям до Сонця. Тут, на березі сучасної невеличкої затоки, що виникла разом із “морем”, і сьогодні простежується історичний центр села. Мабуть, не випадково здавна називають його Матнею. Матня... Либонь, знаєте, що в прямому розумінні — це деталь чоловічих штанів? Не забули, де саме вона розміщена? Отож, праворуч і ліворуч од матні — дві холосі. А в Бабині, на північ і на південь од Матні — довгасті пасма хат. *Угору* (на північ, на ймення Керч, бо там збереглися невеличкі катакомби, як в однойменному куточку Криму), а *вниз* (на південь)

Надія є

Суб’єктивні нотатки вслід переглядові серіалу “І будуть люди” за однойменним романом Анатолія Дімарова. Режисер Аркадій Непиталюк. Автори сценарію – Тетяна Щегельська і Тарас Антипович

Галина ПАЛАМАРЧУК

На відміну від друкованого тексту, який фільтрується холодною головою, кіно бере глядача за гаряче серце. Недарма ж його називали головним із мистецтв. Сила кіно, якщо його кількість і тиск переходять певну межу, — це сила програмування. Саме цю функцію виконували радянські фільми про “деди ваєвали” й виконують московські серіали про вищість та тотальну перевагу сусідки. І про недолугість українця. Так виникли дуже глибоке художнє клеймо в народному тілі і глибока психічна травма в його голові. Яка й досі примушує земляків зрікатися рідної мови та зраджувати інтереси України. Сила мистецтва.

Унікаю дивитися кон’юктурні мимоволі чи з наміру фільми про одвічну народну біду, плачі й пропасниці. Наївні ті автори, котрі думають, що чим страшніша на екрані кривда і чим нещадніший ворог, тим сильніший дух народу пробудить такий твір. Насправді ж твір, у якому перемагає безвихідь, тільки нагінає той дух і випиває волю. Лише ті роди-народи, які на смілювалися переламувати трагічний хід історії у своїх казках та інших жанрах художнього бачення, з кіно включно, — переламували його і у практичному вимірі, виходили переможцями з історичних випробувань та пасток, всупереч обставинам. Бо СПОЧАТКУ БУЛО СЛОВО.

Минуле і майбутнє — це сполучені посудини. Сьогодні, яке живиться винятково трагедією й горем минулого, не опроміненими надією, — ніколи не стрепетить і не вилудніє. Несповідомі можливості й ефекти духу.

“Надія є...” — сказала Тетяна (Олена Борозенець) своєму коханому, інтелегентному освіченому парубку, молодому лікарю (Олег Мирославський — Костянтин Темляк), який встиг побувати на фронті, дивом урятуватися від більшовиків, — але й пожити в чужій шкурі, коли в тобі змагаються переляк і порядність. А треба знати, що це змагання лежить в основі прогресу як полегшена версія протистояння добра і зла. Отож для мене ця Тетянина фраза, а точніше — це мотто, й поставила серіал “І будуть люди”

за мотивами однойменного роману Анатолія Дімарова у ряд українського кіно, де поки що не так густо фільмів. Але їх має бути багато, бо вони — і дають надію, і лікують від безпам’ятства. Враження від серіалу — незвично свіжі, безборонні, без домішки захисного цинізму. Я в кінці заплакала.

Перше, що зрозуміла після перегляду, — ми на етапах чужого шляху, і взагалі на етапах, загубили Україну. Справжню, глибоку й цілком матер’яльну. Загубили й не помітили. Нам тим часом підсунули соцреалістичне опудало, якого патріот встидається, а совок оплакує.

...Незважаючи на вбоге українське фінансування, завдяки нахненню й талановитій роботі його творців серіал вдавася міцним і високохудожнім. На екрані пропливають і змішуються переважно осінні барви полів, лісу, обійсть. Це барви потрісканих від часу історичних епічних полотен та ікон, із яких апарат братів Люм’єрів почергово вихоплює й оживляє окремі сцени. Не можна сказати, що це те знамените поетичне кіно, але реалізм картини глибоко національний, український. А отже, хоч-не-хоч, поетичний. Кожного, хто українець, він дістане до генетичних глибин. А хто не українець... Читала відгук одного відомого критика, вихованого на “русской культуре”. Він хотів написати — і написав — добрий відгук, але, давайте, силувано, нема в ньому тієї широкі захопленості, яка відчувається в його алюзіях на російських акторів-режисерів...

Герої в серіалі живі, різні й неоднозначні. Різні як за художньою вагою персонажів, так і за рівнем акторської гри. Тут я б наголосила — чи вирізняла б — ще один важливий момент для українського кіно: формування акторських облич і колективів. Ні зірками, ні ідолами я не називаю акторів, хоч їх можуть використовувати сценаристи і в тих, і в тих іпостасях. Кінопродукція, що перестає бути ідеологічним тлом чи другосортним епігонством, формує впізнаваних акторів, які, своєю чергою, залучають у жанр глядача. Це нам дуже потрібно, не Бредом Пітмом єдиним і не ближчим, запорібриковим “бредом”. У нас є, наприклад, такий талановитий актор як

Віталій Ажнов. Хоч він зіграв у серіалі роль обдуреного революційною демагогією активіста, еволюція якого закономірно призвела до трагедії, — але зіграв яскраво, фактурно, з тією здоровою дозою “гри”, яка балансує на межі “перегравання”, шаржу. Що примушує вже не просто ненавидіти чи любити героя, а придивлятися, обсервувати його. Не просто — “ну й негідник ти, Володько!” А ще й — “от як же ж ти, Володько, дійшов до такого життя?”

Я не відчула зла ні до ідейного Ганжі (Акмал Гурезов), ні до бідолашного Твердохліба, тільки — жаль. Пропаша сила. Мені глибоко симпатичний ширший і закорінений у справи свого хутора Оксен Івасюта (Остап Дзяк), у міру шаржована бідна-бідна Ольга (Аліна Костюкова), жінки й дівчата, які так відверто хочуть кохати і бути коханими. Ось тільки актриси часто — значно частіше, ніж актори, — “шюкають”. Тетяна (Олена Борозенець) — чудова. Ганжа-юнак — ні, ну видно ж, що дядько, а далі — більш-менш природний. Ще один момент, який примушує усміхнутися: думаю, дівчата в Україні не кохаються голяка на сніні й під скиртою. По-перше, це не Голівуд. По-друге — колеться, у просторій вишиваній сорочці значно комфортніше це робити.

12 серій — дуже символічно. Цифра 12 міститься і в прикладних періодах життя, і в історичних, у мітологічних, релігійних тощо. Молодий колектив творців серіалу, крім цієї цифри, яка може бути початком розлогого творчого дерева, вклав у свою роботу кілька сцен, які теж не лишаться просто сценами, а дадуть свої сходи у свідомості глядача. На початку історії, коли всі ще були молоді й категоричні, син заможного селянина Свирида Івасюти (Віктор Жданов) Оксен і наймит Василь Ганжа спалахували як сірні-

ки й часто билися. Опинившись у російській в’язниці-темниці, чоловіки переламують один кусень хліба. Жест символічний, що підтверджує — будуть люди.

Інша сцена — коли п’яний Володька Твердохліб вступає в порожню й холодну хату матері, яка тихо відходить на твердому ліжку. Син-кат приніс матері двійко червоних яблук і вузлик пшениці, одібраної силоміць у когось із сусідів. Мати відвертається від сина. Дуже тяжка сцена — і дуже яскрава.

...На початку я сказала про “сполучені посудини”. Отож. Так само, як минуле треба напам’ятовувати надією, щоб під його тягарем не спустити дух, — сьогодення треба дезінфікувати пам’яттю, щоб таргани з-за поребрика не поселилися в надто довірливих головах. Ми, як народ, повністю дозріли до обсервації і лікування своїх травм. Обсервація нас уже не вб’є, а лікування потрібне, щоб не кульгали на історичних шляхах.

Ворог у нас був і є один — тьма з боку Московії, і вона — чужомовна. Вона чужа, абсолютно чужа, як кіношні прибульці. Її хочеться роздушити підбором і викинути назад за поребрик. Але — пізно... Влізла в голову і в язик.

Сьогодні в людей є хліб і до хліба. Та перемерзлі серця й непритомна пам’ять залишають їх у полоні чужої історії, безперервного визиску й нав’язаної меншовартості. Привести до тьми народ можуть не закінчення, не цифри, не факти, що відбиваються від ковбаси по 2.20 і безкоштовної медицини, як горох від стіни, — та це під силу справжньому мистецтву. Свій внесок в опритомнення нації могла б зробити сага “І будуть люди”. Якщо влада, в якій важелі й гроші, буде зацікавлена в опритомненні України... Ну або якщо частка притомних обере на решті українську владу.

Далі буде.

¹ Після того, як політико-адміністративний центр Скіфії перемістився у Крим (Неаполь-Скіфський поблизу нинішнього Симферополя), Кам’янське городище залишилося звичайним населеним пунктом і проіснувало до III століття нашої ери.

² Безух Ю.В. На перехресті степових шляхів. Мелітополь, 2006. — 308 с.

³ У вітчизняній археології це другий випадок, коли насип кургану після дослідження відновили. А першість належить відомому українському поетові й археологу Борису Мозолевському, який, дослідивши 1979 року курган Драна Кохта (Жовтокам’янка), на Дніпропетровщині, реконструював його.

⁴ Після того, як трапилася знахідка, Спілка письменників України прийняла Бориса Мозолевського до своїх лав, а Інститут археології АН УРСР зарахував до штату.

⁵ Так у нас називають спориш.

“Мутації є менш небезпечними для людини, а з іншого боку — ставлять під сумнів ефективність створених нині вакцин”.

Сергій КОМИСАРЕНКО, академік НАН України і НАМН України, академік-секретар Відділення біохімії, фізіології і молекулярної біології НАН України, директор Інституту біохімії ім. О. В. Палладіна НАН України, голова Комісії з біобезпеки і біозахисту при РНБО України

*Продовження.
Початок у ч. 40 за 2020 рік*

Зараз в Ухані працює комісія ВООЗ з двох осіб, головне завдання якої — встановити джерело появи коронавірусу SARS-CoV-2 та отримати відповіді на запитання щодо перших випадків поширення вірусу, а також умов проведення досліджень в уханському Інституті вірусології. І тут доречно згадати, що природне джерело вірусу Ebola (також кажани) було знайдено лише через 45 років після його відкриття. Однак у будь-якому разі питання походження SARS-CoV-2 потребує подальших досліджень, що сприятиме глибшому розумінню еволюційних процесів вірусів і механізмів їхнього переходу до інших видів організмів, передусім до людей.

Тут є сенс зробити коротку вставку під назвою “Чому саме кажани і яка їхня генна еволюція?”, в якій стисло нагадати про еволюцію стосунків кажани з різними вірусами, зокрема з коронавірусами. Для багатьох читачів, напевне, видаватиметься дивним, що кажани, з якими ми не так часто контактуємо у повсякденному житті, відіграють таку велику роль у поширенні найнебезпечніших вірусних захворювань, зокрема коронавірусних — SARS, MERS, SARS-CoV-2, а також сказу, Ebola та ін. Кажани є одними з найчисленніших ссавців на Землі, їх налічується понад 1400 видів і вони становлять другу за різноманітністю групу ссавців. Можливо, вже понад 65 млн років кажани є “господарями-носіями” багатьох вірусів, зокрема й сумно відомих тепер коронавірусів, причому ці віруси безпечні для їхнього здоров’я. Зрозуміло, що такий величезний і сприятливий для вірусів “резервуар” створив унікальні можливості для їхньої еволюції та збільшення різноманіття завдяки мутаціям і селекції. Дослідження геномів різних видів кажанив та їхніх коронавірусів розпочалися в 2002-2003 рр. після епідемії SARS у Китаї, а потім значно активізувалися після спалаху MERS у 2012 р. Отримані результати дали змогу дещо розібратися з еволюцією кажанив та їхніх стосунків з вірусами, насамперед з тим, чому вони нечутливі до коронавірусів. Зокрема, з’ясувалося, що в кажанив “не працюють” щонайменше 10 генів, які в інших ссавців від-

повідають за механізми запалення проти інфекцій, але в них є додаткові копії противірусних генів, що й може пояснювати їхню нечутливість до захворювання. Втім, у геномі кажанив було знайдено генні-залишки — сліди від колишніх вірусних захворювань, навіть тих, які притаманні не ссавцям, а, наприклад, птахам. Хто знає, можливо, чотири штами коронавірусів (229E, OC43, HKU1 та NL63), які викликають у людей лише гострі респіраторні захворювання, колись також були високопатогенними, як нині SARS, MERS та SARS-CoV-2, але потім еволюціонували до сучасного стану. Дослідження імунітету кажанив проти вірусів можуть виявитися вкрай важливими для побудови системи захисту людей від цих вірусів.

Однак повернемося до вірусу SARS-CoV-2. Він має тонкий, з нерівномірною структурою нуклеокапсид середнього розміру (60 нм) і сферичної форми. Як і в інших коронавірусів, оболонку SARS-CoV-2 складають 4 протеїни: глікопротеїн S, нуклеокапсидний протеїн N, мембранний протеїн M і протеїн суперкапсиду (оболонки) E. Крім того, геном вірусу кодують також 16 неструктурних (NSPs) та 9 додаткових протеїнів. Кожен з неструктурних протеїнів (nsp1—16) відіграє специфічну роль у реплікації SARS-CoV-2 і у формуванні реплікативно-транскрипційного комплексу (RTC), що забезпечує синтез субгеномних РНК (sgRNAs). Нещодавно з’ясувалося, що окрім відомих 29 протеїнів вірусу SARS-CoV-2 експресує ще 23 раніше невідомі протеїни, зокрема, як абсолютно нові протеїни, так і скорочені або розширені версії відомих протеїнів. Функцією деяких відкритих протеїнів є контролювання синтезу вірусних молекул, але роль більшості з них залишається невідомою.

Усередині нуклеокапсиду є позитивний ланцюг поліаденильованої РНК довжиною приблизно 30 тис. нуклеотидів, що містить генетичну інформацію. Зовні нуклеокапсид вкрито оболонкою, що містить ліпіди, та протеїновою мембраною. На поверхні віріону містяться шипоподібні відростки довжиною 20 нм — пепломери, які

мають форму булави, що розширюється на дистальному кінці. Така форма на зображеннях електронної мікроскопії нагадує сонячну корону під час затемнення, через що їх і назвали коронавірусами.

Протеїн “шипа”, або протеїн S (SARS2-S, strain Wuhan-Hu-1), є головним “гравцем” у процесі інфікування вірусом клітин людини. Він відповідає за взаємодію (розпізнавання) з рецептором на поверхні клітини-господаря та за входження вірусу в клітину-мішень. Він є гомотримером, тобто утворюється трьома однаковими субодинамиціями (1273 амінокислотних залишки кожна), а кожна субодинамиця має два домену — S1 (амінокислоти від 1 до 685) і S2 (амінокислоти від 686 до 1273). Зовнішня частина субодинамиці (з N-кінця) утворює зовнішній ектодомен (амінокислоти 1—1208), до якого з C-кінця прилягає трансмембранний “якір” та короткий C-кінцевий внутрішній “хвіст”. Кожен S1-домен має один рецептор-зв’язувальний домен (RBD — амінокислоти від 319 до 541), який зв’язується з мембранним протеїном клітини — ангіотензин-перетворювальним ензимом 2 (ACE2), що є рецептором для проникнення вірусу всередину клітини. Тому кожен протеїн S (тример) має три рецептор-зв’язувальні домени. SARS-CoV-2, на відміну від SARS-CoV, здатний до більш щільної взаємодії з протеїном ACE2, що і забезпечує його ефективніше проникнення в клітину-мішень.

На верхівці тримера протеїну S є сайти зв’язування гліканів. Встановлено, що кожний протомер тримерного протеїну S має 22 сайти для глікозилювання, а ген SARS-CoV-2 кодує 22 послідовності для N-гліканів на кожен протомер. Ці глікани, що походять з апарату Гольджі клітини хазяїна, беруть участь у фолдингу протеїнів вірусу та в імунній відповіді. Цікаво, що поки не виявлено жодної мутації вірусу, яка б вплинула на сайти глікозилювання (глікани) S-глікопротеїну. Вуглеводні компоненти глікопротеїну S відіграють важливу роль у захисті вірусу від імунної системи господаря, зокрема від антитіл проти епітопів на протеїні S.

Механізм проникнення SARS-CoV-2 у клітину, як і патогенез COVID-19, поки що вивчено недостатньо, однак відомо, що для інфікування клітини важливими є взаємодії вірусу не лише з рецептором ACE2, а й з іншими клітинними структурами, зокрема з TMPRSS2 — мембрано-зв’язаною сериновою протеазою з маловідомою біологічною функцією. При інфікуванні протеаза TMPRSS2 або фури, активує протеїн S SARS-CoV-2 шляхом розриву кількох пептидних зв’язків між S1 та S2 доменами протеїну S. Цей процес — S priming —

відкриває шлях до участі S2 домену у злитті вірусу з плазматичною мембраною клітини-мішені. При цьому формується канал, через який протеїни N та вірусна РНК потрапляють у цитоплазму клітини-мішені, де РНК транслюється та сприяє утворенню комплексів для реплікації і транскрипції вірусу, а протеїни N зв’язуються з РНК для збереження її стабільності.

Отже, ефективне потрапляння вірусу в клітину господаря відбувається у три етапи: перший — вірус зв’язується з рецептором/рецепторами клітини; другий — ліпіди оболонки та мембрани вірусу (напевне, з відповідними протеїнами) зливаються з плазматичною мембраною клітини; третій — геном (РНК) вірусу вивільняється в клітині господаря, де починається реплікація його геномного матеріалу. Протеїн S “шипа” відіграє ключову роль на перших двох етапах, які тривають близько 10 хв, а третій етап, що завершується створенням нових вірусів, — близько 10 год. Синтезовані віруси залишають клітину господаря, яка гине чи від виснаження внутрішніх ресурсів, використаних на синтез вірусів, чи під дією імунної системи, яка руйнує інфіковані клітини, а нові віруси заражають нові клітини або виділяються назовні з повітрям при диханні (якщо це були клітини епітелію легень).

Ймовірно, SARS-CoV-2 використовує для проникнення в клітини кілька різних рецепторів. Є дані про взаємодію протеїну S з CD26 — мембранним ензимом дипептидилпептидазою-4, яка важлива в імунорегуляції. Крім того, доведено можливість проникнення вірусу SARS-CoV-2 в клітину через рецептор CD147 (або базигін) — індуктор матричних металопроїнів, що належить до суперродини імуноглобулінів і є рецептором для проникнення збудника малярії в еритроцити.

Нещодавно опубліковано нові дані про те, що крім добре відомого на клітинах господаря ACE2-рецептора вірусів SARS-CoV та SARS-CoV-2 (хоча їхній тропізм відрізняється) є ще інший клітинний рецептор, який значно підсилює інфекційність SARS-CoV-2 і, можливо, пояснює його тропізм до “незагально прийнятних” органів та нетиповість перебігу захворювання COVID-19. Це — нейтропін-1 (NRP1), який зв’язує субстрати, розщеплені фурином, і взаємодіє з ендотеліальним ростовим фактором (VEGF). Він відіграє важливу роль в ангіогенезі, у васкуляризації, розвитку та метастазуванні злоякісних пухлин тощо. NRP1 великою мірою експресується в респіраторному і ольфакторному епітелії, що покриває поверхню носової порожнини, та в ендотеліальних клітинах. При аутопсії хворих на COVID-19 було знайдено, що позитивні на NRP1

клітини ольфакторного епітелію та луковиці були інфіковані SARS-CoV-2 з особливо великою кількістю вірусу в NRP1-позитивних ендотеліальних клітинах капілярів та середнього розміру кровоносних судин ольфакторної луковиці. Інтраназальне введення мишам NRP1-позитивних частинок, співрозмірних з вірусом, показало їхній транспорт до центральної нервової системи, що може пояснювати підсилений тропізм та шляхи поширення вірусу SARS-CoV-2, а також його прямий вплив на мозок.

Симптоми захворювання на COVID-19 асоційовані з фазами розмноження вірусу в клітинах організму. Після інфікування вірусом і його взаємодії з клітинами до реплікації РНК (кілька годин) симптоми не реєструються. На початкових етапах реплікації РНК з’являються перші симптоми — підвищення температури та кашель (це перша фаза захворювання — кілька днів). Друга фаза пов’язана зі значним розмноженням вірусу (можливо, в різних органах) і супроводжується дуже високою температурою, генералізованою слабкістю та симптомами, характерними для пневмонії. Прогресування захворювання веде до фінальної фази — гострого респіраторного дистрес (енсильовального)-синдрому (acute respiratory distress syndrome — ARDS) та можливої смерті.

Досить велику кількість публікацій присвячено мутаціям SARS-CoV-2. Порівняння 106 геномів SARS-CoV-2 та 39 геномів SARS дало можливість стверджувати, що швидкість мутацій SARS-CoV-2 значно менша, ніж у SARS, і що глікопротеїн S “шипа” у SARS-CoV-2 та його рецептор-зв’язувальний домен (RBD) є дуже консервативними. Водночас в Індії було виділено мутацію SARS-CoV-2, який уже не так ефективно взаємодіє з рецептором ACE2 на клітинах. Тому, з одного боку, такі мутації є менш небезпечними для людини, а з іншого — ставлять під сумнів ефективність створених нині вакцин. Однією з найбільш цікавих, важливих і, можливо, найнебезпечніших мутацій у SARS-CoV-2 є мутація D614G в положенні 23403 РНК вірусу, що замінює аспарагінову кислоту в положенні 614 (SD614) в C-кінці S1-домену шипуватого протеїну S на гліцин (SG614). Вірус з такою мутацією (лише однієї амінокислоти!) значно ефективніше заражає як людей, так і клітинні лінії в експерименті. Більше того, якщо G614-генотип у лабораторії не знаходили, у березні його було мало, то в квітні його фіксували вже у 65% інфікованих, а у травні — у 70%. Тобто вірус з генотипом G614 має пріоритет у поширенні. Він більш контагіозний і заражає більше людей, хоча, на щастя, не призводить до погіршення перебігу захворювання COVID-19 та збільшення летальності. Можливо навіть, що мутація D614G робить SARS-CoV-2 більш легкою мішенню для вакцин. Так, експериментальні РНК-вакцини проти COVID-19, у тому числі вакцина, розроблена фармацевтичною компанією Pfizer, індукували у мишей, мавп і людей синтез антитіл, які виявилися більш потужними при нейтралізації вірусів з генотипом G614, ніж вірусів з генотипом D614.

Через масштабну пандемію вірусу SARS-CoV-2 опинився в центрі

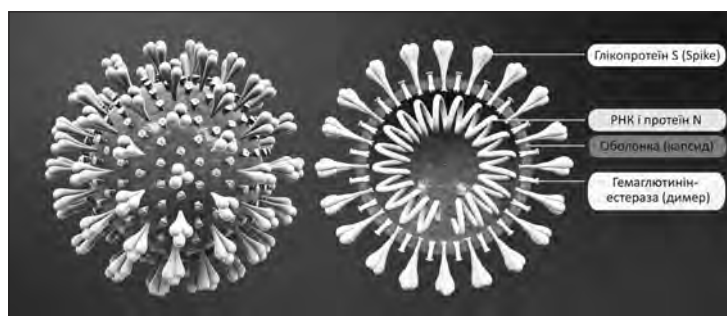

Рис. 3. Схематичний малюнок коронавірусів

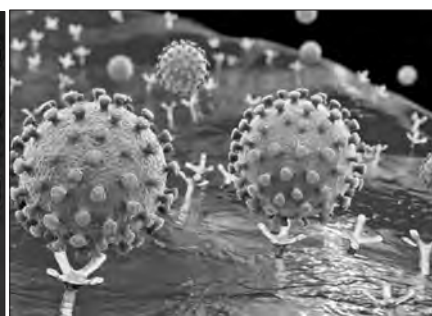

Рис. 4. Малюнок-схема зв’язування вірусу SARS-CoV-2 із клітиною хазяїна

уваги дослідників з усього світу. Багато провідних лабораторій переорієнтували свою роботу на вивчення наукових проблем, пов'язаних з цим вірусом. Нещодавно всього за тиждень вірус SARS-CoV-2 було повністю відтворено з послідовності ДНК за допомогою платформи зворотної синтетичної геноміки з використанням клітин дріжджів, T7-PHK-полімерази і методу клонування на основі рекомбінації, асоційованої з трансформацією (ТАR), який дозволяє зберегти геном вірусу, створивши штучну хромосому дріжджів. Крім того, створено трансгенних мишей, які експресують ACE2 людини. Їх можна інфікувати SARS-CoV-2 і використовувати в дослідженнях як тваринну модель COVID-19. Такі технічні можливості відкривають нові перспективи для вивчення структури, механізмів функціонування SARS-CoV-2 та його патогенетичних особливостей, що є важливим для розроблення противірусних препаратів і вакцин для боротьби з COVID-19.

Шляхи інфікування SARS-CoV-2 і протиепідемічні карантинні заходи.

Незважаючи на те, що SARS-CoV-2 є дуже контагіозним вірусом, поки нез'ясованим залишається питання, якою є інфекційна доза SARS-CoV-2, тобто якою є кількість вірусів, що спричиняє розвиток інфекції. Наприклад, у разі вірусу грипу може бути достатньо 10 частинок вірусу, щоб у людини розвинулося захворювання, а для інших вірусів інфекційна доза може становити кілька тисяч. Так само поки невідомо, чи пов'язана тяжкість захворювання на COVID-19 з кількістю вірусу, що інфікувала людину. Логічно припустити, що чим більше частинок вірусу потрапило в легені людини, тим важчим буде перебіг захворювання, але насправді є ціла сукупність чинників, які визначають захворюваність на COVID-19 та її перебіг, наприклад стан імунітету людини та її здоров'я, супутні захворювання, вік, ожиріння тощо.

Вважається, що інкубаційний період вірусу SARS-CoV-2 (період від зараження до появи перших симптомів захворювання) триває від 2 до 12 днів (в середньому 4-5 днів), хоча останні дослідження показали, що, ймовірно, його тривалість є значно довшою і може становити до 21 дня (в середньому біля 8 днів).

SARS-CoV-2 передається між людьми дуже ефективно — легше, ніж вірус грипу. У хворих на COVID-19 вірус знаходили переважно у змивах з носа, мазках з гортані, в слині, виділених з легень, однак у деяких випадках вірусну РНК виявляли також у калі, сечі, крові, спинномозковій та плевральній рідині. Загальновідомо, що він, як і інші коронавіруси, передається повітряно-крапельним шляхом, тобто за допомогою крапель з вірусними частинками, які виділяє хворий під час кашлю або чхання. Вторинною є передача через контакт з поверхнями, на які ці краплі потрапляють, і подальше доторкання до носа, рота чи очей. Водночас не відкидається можливість передачі вірусу фекально-оральним шляхом і через поцілунки. Дослідження виявили активну та тривалу інфекцію SARS-CoV-2 у шлунково-кишковому тракті людей із підтвердженим COVID-19, а також показали, що вірус може виділятися з калом протягом тижня після одержання негативних результатів назо-фарингеальних тес-

тів на COVID-19. Причому висока вірусна активність спостерігалась у людей з більшою кількістю патогенних бактерій в кишечнику.

Характерною (і вкрай небезпечною) особливістю SARS-CoV-2 є здатність до розповсюдження від інфікованих людей, які ще не мають ніяких проявів захворювання. Ця властивість не притаманна коронавірусам SARS і MERS, що викликали епідемії 2002 і 2012 р. відповідно, під час яких хворі ставали контагіозними лише через 24-48 годин після виникнення у них явних клінічних проявів захворювання, як правило, вже після госпіталізації. **Можливо, що саме ця відмінність стала причиною значно більшого поширення коронавірусу під час нинішньої пандемії, викликаній SARS-CoV-2.** Згідно з даними Центру з контролю та профілактики захворювань США (CDC), 25 % хворих на COVID-19 мають легкі симптоми або переносять захворювання безсимптомно, а аналіз поширення SARS-CoV-2 в 7 країнах, показав, що зараження від людей без проявів захворювання відбувалося в 43 % випадків, причому кількість виявлених інфікованих з незначними симптомами захворювання становила 40%. Такі хворі можуть поширювати вірус пліючи, торкаючись різних поверхонь після того, як торкалися свого рота чи носа, або гучно розмовляючи чи співаючи. Дослідження показали, що SARS-CoV-2 здатний доволі довго зберігатися на різних поверхнях (на міді — до 4 годин, на картоні — до одного дня, на пластику (поліпропілені) та нержавіючій сталі — до трьох днів), хоча це не означає, що такі вірусні частинки все ще можуть заразити інших людей. Слід зауважити, що ці дані змусили деяких людей перебільшувати ризик передачі SARS-CoV-2 через поверхні. Насправді в цих дослідженнях використовували набагато вищі концентрації вірусу, ніж люди могли б знайти в реальному світі. Ймовірність того, що ви можете захворіти на COVID-19, торкнувшись упаковки продуктів із супермаркету або підшви взуття, є дуже невеликою. Хоча така ймовірність існує, якщо ви торкнетесь поверхні, на яку чхнув хворий на COVID-19, протягом 1-2 годин. Так, нещодавні дослідження довели можливість передачі вірусу через кнопку ліфта та через заражене медичне обладнання. Однак надмірне використання антисептиків може навіть зашкодити: вони можуть викликати подразнення шкіри, легень, погіршувати стан людей, що страждають на астму. Тому головними засобами захисту є соціальне дистанціювання на 2,0 м від оточуючих людей та носіння маски, що може зменшити ризик зараження COVID-19 приблизно на 65 %.

Виявилось, що SARS-CoV-2 може заражати не тільки людей, а й тварин: зокрема котів, собак, тхорів, хом'яків, кроликів, мавп,

кажанів тощо, причому, деякі з цих тварин можуть заражати інших тварин того ж виду в лабораторних умовах. Миші, свині, кури та качки, здається, не заражаються та не поширюють інфекцію. Вперше у США позитивний результат аналізу на COVID-19 серед тварин виявили у тигра із зоопарку у Бронксі Нью-Йорка. У більшості випадків тварини заражаються COVID-19 від людей, які з ними контактували, і відносно легко переносять інфекцію. Однак питання про роль тварин, зокрема домашніх кішок і собак, у поширенні пандемії COVID-19 серед людей досі залишається відкритим.

Дослідження, проведене під час спалаху COVID-19 в Італії, виявило нейтралізуючі антитіла проти SARS-CoV-2 у 3,4 % собак та 3,9 % котів, причому позитивні тести з більшою ймовірністю виявлялись у собак, що мешкали під одним дахом з хворими на COVID-19 людьми. За останніми даними домашні тварини набагато частіше заражаються вірусом SARS-CoV-2 від людей, ніж самі інфікують людей. Тому більшість дослідників вважає, що домашні тварини із SARS-CoV-2 становлять незначний ризик для людей та інших домашніх тварин і не відіграють значної ролі у розповсюдженні вірусу.

У той же час повідомлялося про виявлення SARS-CoV-2 у норок на багатьох фермах у Нідерландах, Данії та Іспанії. Інфекція у цих тварин характеризувалася симптомами респіраторного захворювання та підвищеною смертністю. Вчені протестували 97 працівників таких ферм і знайшла докази зараження SARS-CoV-2 у 66 з них. Генетичний аналіз показав, що норки заразилися вірусом від людини, потім вірус поширився серед норок, еволюціонував і знову повернувся до працівників ферм, які змогли передавати його іншим людям. Незважаючи на посилені заходи біозахисту та негайне вибраковування заражених тварин, передача інфекції між фермами норок продовжується у невідомий спосіб.

Кількість вірусу в клітинах різних органів і тканин зумовлена рівнем експресії на них рецепторів і ензимів, важливих для проникнення вірусу в клітину. Дослідження рівня експресії таких важливих молекул, як ACE2 (рецептор SARS-CoV/SARS-CoV-2), CD26/DPP4 (рецептор MERS-CoV), ST6GAL1 і ST3GAL4 (ензими, необхідні для синтезу залишків сіалових кислот, з якими зв'язується вірус грипу), TMPRSS2 (протеаза, необхідна для проникнення вірусу в клітину) тощо, пояснило, чому на початку інфекції SARS-CoV-2 міститься у значно більшій кількості, ніж MERS-CoV і вірус грипу, у верхніх дихальних шляхах (особливо у носовій порожнині), де виявлено високий рівень експресії ACE2 і TMPRSS2. Ймовірно, з цим може бути пов'язана втричі вища зараз-

ність SARS-CoV-2 (порівняно з вірусом грипу) і здатність інфікувати інших людей до появи симптомів захворювання. З появою симптомів розповсюдження вірусу поступово зменшується. Однак є дані, що люди продовжують виділяти вірус протягом двох тижнів після одужання зі слиною та калом. Отже, навіть після того, як симптоми захворювання зникнуть, все одно є можливість заразити інших людей. Саме тому під час пандемії **таким важливим є фізичне дистанціювання людей (бажано не менше 2 м) з метою запобігання поширенню вірусу від носіїв, які не мають симптомів хвороби.**

Чимало дискусій виникло щодо можливості передачі SARS-CoV-2 аерозольним шляхом — дрібними краплинками (діаметром до 5 мкм) під час розмови, співу та дихання. Досліджуючи це питання, різні групи вчених з Китаю, Сінгапуру, США в приміщеннях з хворими на COVID-19 знайшли вірусну РНК у місцях, куди вона могла потрапити лише за допомогою аерозолів, хоча факту зараження вірусом культури клітин зафіксовано не було. Також було показано, що в лабораторних умовах вірус може виживати в аерозолях до 3 год. Тому лікарі повинні одягати респіратори, які захищають від аерозолів. За даними інших досліджень, під час 1 хвилини розмови людина виділяє в повітря щонайменше 1000 крапель розміром 12-21 мкм (4 мкм після висихання в повітрі), здатних переносити вірус і спричинити зараження. Краплі залишалися у повітрі 8-14 хвилин, що є достатнім для ймовірного інфікування інших людей.

ВООЗ протягом кількох місяців заперечувала можливість такого шляху передачі вірусу. Лише 8 липня 2020 р. після опублікування відкритого листа 239 вчених з 32 країн було визнано, що є докази аерозольної передачі коронавірусу в конкретних умовах, зокрема у закритих та переповнених приміщеннях. Підтвердження цих доказів після ретельної оцінки може змінити поради ВООЗ щодо запобігання поширенню вірусу і привести до ширшого використання масок та жорсткішого дистанціювання, особливо в магазинах, ресторанах, громадському транспорті.

Особливо занепокоєння у людей викликає можливість зараження SARS-CoV-2 при тривалих поїздках у потягах і літаках, де значна кількість людей тривалий час перебуває у замкнутому просторі на близькій відстані. З одного боку, дослідження показали, що ризик зараження під час короткомагістральних польотів у США при наявності масок у пасажирів становить лише 1 з 4300, а за умов вільних середніх місць — 1 з 7700. Ймовірно, такі результати пояснюються тим, що повітря в сучасних кабінах літаків замінюється на свіже кожні 2-3

хвилини, а більшість літаків оснащені повітряними фільтрами, призначеними для захоплення 99,99% частинок. З іншого боку, випадки зараження під час перельотів все ж трапляються, авіакомпанії несуть значні фінансові втрати через зниження пасажиропотоку та намагаються зробити все можливе для забезпечення максимальної безпеки: зокрема, пропонують окрім масок використовувати захисні щитки та рукавички, перевіряють температуру, проводять інтенсивне прибирання, обмежують рух у салоні під час польоту, залишають вільними середні пасажирські місця, хоча це й економічно не вигідно.

Ми пропонували керівництву апарату РНБО України прийняти рішення про встановлення озонаторів у громадському транспорті (вагонах метро, електричок, автобусах тощо), можливо, також у школах, коли дітей немає у приміщенні, з огляду на те, що озон ефективно знешкоджує віруси у повітрі та на поверхнях. На жаль, поки цю пропозицію не прийнято.

Проведені дослідження показали, що збільшення абсолютної вологості та температури дещо зменшує поширення SARS-CoV-2. Однак, як і очікувалося, підвищення температури під час літнього сезону не послабило розповсюдження вірусу. З огляду на те, що зараз немає ні специфічної профілактики, ні специфічного лікування COVID-19, поширення вірусу можна зупинити лише епідеміологічними заходами, під час яких виявляють та ізолюють усіх інфікованих осіб (чи хоча б їх переважну більшість), відстежують усі їхні контакти.

Для зниження рівня інфікування людей безсимптомними переносниками було розроблено низку рекомендацій. З метою запобігання передачі вірусу повітряно-крапельним шляхом рекомендовано надівати маски під час перебування у людних місцях. Водночас ВООЗ на своєму сайті поки що не змінила рекомендації про те, що маску носити не потрібно, якщо ви здорові. Щоб мінімізувати можливий ризик передачі вірусу через аерозолі, необхідно ретельно провітрювати приміщення. Слід також зауважити, що вірус, ймовірно, може переноситися на взутті, якщо він потрапив на поверхню, по якій ходять, і ще залишається здатним до інфікування.

Щодо ефективності різних типів масок є дуже багато суперечливих даних. CDC рекомендує громадянам надівати маски з тканини, а хірургічні маски та респіратори залишити для медиків, водночас за останніми рекомендаціями ВООЗ маски з тканини взагалі не варто використовувати на відміну від медичних масок. Відомо, що маски запобігають поширенню вірусів, оскільки затримують краплі під час кашлю і чхання хворої людини. А от чи можуть медичні маски захистити здорову людину, залишається неясним. Принаймні носіння маски рекомендовано людям, які контактують з хворими, адже маска здатна затримати певну частину крапель. Крім того, вона не дає можливості торкатися обличчя руками, хоча, з іншого боку, використання маски може викликати відчуття невіправданної безпеки і спонукати до нехтування іншими заходами безпеки, наприклад миттям рук. До того ж маску потрібно правильно знімати та утилізувати, щоб не контамінувати руки, що потребує певних навичок від людини і може наразити її на небезпеку в разі неправильних дій.

Далі буде.

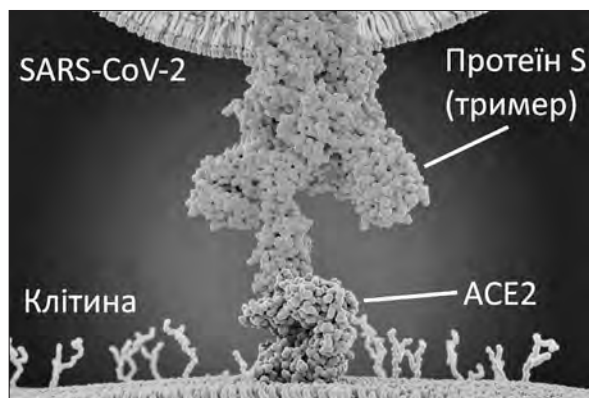

Рис. 5. Схема взаємодії шипуватого протеїну S вірусу із ACE2-рецептором клітини хазяїна

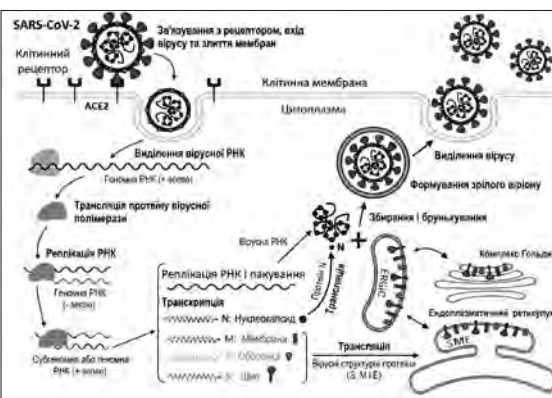

Рис. 6. Схема проникнення коронавірусу у клітину хазяїна, розмноження там (синтез і збірка РНК та протеїнів вірусу) та виділення нових вірусів

Повернення Гориславича: у кожного своя правда

**Мастерова В. Тобі скажу... : Роман / Валентина Мастерова.
К.: Парламентське видавництво, 2020. 280 с.**

Антоніна ЦАРУК,
м. Кропивницький

Велика майстриня короткої прози, письменниця із загостреним відчуттям соціальної несправедливості, золота душа — так називають Валентину Мастерову, яка плекає слово і сад, поселившись у маленькому чернігівському селі, де навіть пошти немає. Живе так, як пише: просто, глибоко переймаючись долею духовно сильною, талановитою, але обділеною шастям-долею української людини. Любов Валентини Миколаївни не тільки співчутлива, вона діяльна: оприлюднила на мережевих сторінках надиктовані по телефону поезії львівської посестри, прикутої до ліжка, більше того — добилася, аби збірка Світлани Антонішин побачила світ. За тисячу кілометрів від Бродів — неподалік кордону з Росією. Як символ стійкості духу, мобілізованого словом. А невдовзі надійшла довгоочікувана звістка й до літературної волонтерки: у столиці вишов друком роман Мастерової “Тобі скажу...” про Олега Святославича, сина Київського князя Святослава, онука Ярослава Мудрого, князя Чернігівського і Тмутараканського, полоняника хозар і Візантії, вигнання з отчої землі, названого в “Слові про Ігорів похід” Гориславичем. Уперше звернулася до метажанру. Бо історичний матеріал сам її “знайшов”. Хоча сива минувшина водила її рукою — 2014 р. в журналі “Київ” опубліковано цикл оповідань “На березі Хозарського озера”. Уперше писала не про “звичайну” людину. Про контрверсійні постаті князів. Уперше — пропозиція від столичного видавництва. Вишуканий дизайн, незвично-ніжний папір.

Вдячний читач пам’ятає її новели як спалахи емпатії до “маленької” людини, яка ніколи не ремствує, звикло тамує біль знедолення (збірка “На тому боці”, 2017); пам’ятає тривогу за вчорашнього воїна-афганця, його богошукацтво, співмірне самоідентифікації (роман “Смарагд”, 2016); за одним мірилом виражає вчинки чужі і власні, як і героїня роману “Суча дочка” (2007), удостоєного висунення на здобуття Шевченківської премії. Не можна сказати, що В. Мастерова обласкана критикою. Однак оцінку її письменницького доробку в лаконічних передмовах колег по перу, О. Сизоненка і Ю. Мушкетика, інакше як благословенням на літературне служіння не назвеш.

Передусім кілька слів про назву, яка стає предметом уваги читача. Поєднати глибину задуму з лаконізмом його презентації — справа не з простих. Буває, глянеш на обкладинку — і вже ніби вчитав претензію автора на конгеніальність. А буває, що в звичайному слові зблисне метафора часу, душевного стану, засліпить несподіваною візією людського чину та його наслідків — і подивуєшся, наскільки просто може промовляти відкриття, аж ніби при-

землено. “Тобі скажу...” виокремлюється в потоці сучасної української прози особливою інтонацією довіри, близькою до сповідальної, коли душа прагне виворитися, вивісти найближчій людині заповітне, що відкладаємо до слухної години, бо в повсякденні, зазвичай, на розмову про головне бракує часу. Яку істину видобула письменниця, півтора десятиліття студіюючи дивом уцілілу після відомих пожежних зачисток і виправлень заангажованих істориків джерельну базу?

Системний аналіз історичної доби, співзвучної новітній українській історії, дав мотиваційне підґрунтя для вибору рушіїв сюжету. Авторка насичує художню палітру колізіями, де кровоточить непримиренне протистояння особистісного шастя і суспільного, де язичницьке світовідчуття горнеться до християнської душі, де злютовано барви життєдайні й криваві, зраду і прощення, кохання і відчай, смерть і волю. У боротьбу за владу над територіями втягуються нові й нові покоління. Шляхетна любов до рідної землі трактується як повернення князівської вотчини будь-якою ціною. Не гребуючи укладанням союзу з іновірцями. Хоча наперед відома плата за їхні воєнні послуги — живим товаром (українськими красунями і майбутніми яничарами), наругою над церквами, випаленими містами, селами... Візуалізація гасла “Мета виправдовує засоби” настільки кінематографічно епічна, що вражає якоюсь беззахисною простотою репрезентації надскладних речей у звичайних діалогах. Коротких, як накази.

Історичний наратив Мастерової поєднує, здавалося б, непоеднуване: якесь дитяче здивування: чому люди такі жорстокі? (Це посилає, закодований у підтексті, як двадцять п’ятих кадр у кінематографі). А з іншого боку, — немов промовляння волхва, який мусить підготувати і захистити вразливу душу від грядущих потрясінь, відкритих його очам. Потрясіння, яких не відвести і від яких не вберегти навіть найдорожчих.

Категорії розлуки, втрати, смерті, відповідальності наснажують екзистенційні мотиви роману, екстраполюючи досвід читача на внутрішнє буття героїв. Письменниця тонко оперує психологічним інструментарієм образотворення (жест, міміка, вираз очей, мовлення), що дає підстави для художнього переосмислення розбрату нащадків Ярослава Мудрого на межі ХІ ст. не тільки як спроби повернення ідеологічно неупередженої правди про стосунки князів Переяславського, Київського й Чернігівського з половецькими ханами і Константинополем, але й психоаналітичне людинознавче осянення, чорно-білий відбиток нас самих, прекрасних і нищих, бо насправді змінюються технології, а природа людини вражає своєю інертністю. Це підтверджують історичні уроки предків, таких схожих на нас — внутрішньо суперечливих і запальних, мрійливих і недалекоглядних, що звикли керуватись серцем, а не розумом. Хоча кульмінація роману демонструє якраз точний психологічний розрахунок князя Давида, як позбутися закоханого в Анну куманського хана Ільдегіза. Та жіноче серце не втримають ні заборони, ані брами...

А може ми приречені спокутувати кров’ю і втратою гармонії з природою своє відступництво від віри прашурів, бо так легко піддалися спокусі прощення гріхів, спланих за нас Сином Божим?.. Що з того, що нарекли князя Мудрим, якщо його земні діяння такі ж далекі від писаної “правди”, як грішні від праведного? Що з того, що Анна — князя донька-вродливица, якщо приречена жити як Мавр у хижі за стайнею й гартуватися у військових вправах, аби врятуватися від нищпорок, бо її доля від народження — мов розмінна мо-

нета прихильності Візантії й Царгорода до батька, чиею ласкою дівчина обділена. Що з того, що ти сильний, витривалий, як Радко, але повинен діяти лише за княжим наказом? Ти тільки іграшка у владних руках... І щоразу на гранітному щиті перехрестя Великого Степу нове покоління мусить дорости до усвідомлення своєї найбільшої біди — єднатися лише після виснажливого знекровлення і жертвності юні. Такі рефлексії викликає роман.

Його високочитабельність і емоційну проникність можна було б пояснити вмілим поєднанням пригод і любовної лінії вальтерскоттівського типу з екзистенційними моделями внутрішніх конфліктів морального вибору особистості. Зазначити композиційні особливості хронотопу роману, майстерність органічного плетива в живу тканину твору ретроспекцій — спогадів Олега Святославича про батька. Зауважити, що прийом сув’язі часів виконує подвійне функціональне навантаження — генерувати художню енергію в надчуттєвих перетинах часових площин у межових ситуаціях та якоюсь мірою бере на себе просвітницьку роль (зізнаймося, чи могли б послідовно викласти зміну князів і гетьманів на землі, де досі немає їхнього Пантеону...) Вирізніти наративні перспекції від оповитих недомовками пророцтв волхва Судомисла, оскільки покликані сприяти формуванню цілісності аксіологічних суджень про жертвність і відданість — визначальні риси владі Олександрових княжичів Ігоря і Всеволода в розбурханому світі інтриг і роздвоєних душ.

Та передусім необхідно наголосити на поверненні нашій історичній пам’яті духу Київського князя Святослава єдиним закликом: “Ударимо, браття! Відступати нам нікуди!” Він підняв тридесять військом назустріч 12-тисячному половецькому на Снові — і першим кинувся в бій. І тільки Слав, найближчий до князя, почув розпачливе, що вже нема вороття. Навіть це гасло привласнивши підступний сусід, аби вислати нас, недорікуватих, на посміх світові: “Моя хата скраю...”

Можна говорити про титанічну роботу вибирування цілої доби з вивожливих реліквій, зі спотворених портретів, зі стертих (за вказівками задрісників і недолугих духом) імен княжого роду — що вже говорити про простих смертних... І я впевнена, що протагоністи завжди робили й робитимуть більше, ніж цілі державні інституції. Навіть якщо Анна, згадок про яку не знайдете у Вікіпедії, — плід художньої уяви, її образ настільки дихає життям, що може стати викликом історіографам. Тому що роман “Тобі скажу...” змінює оцінювальний наратив історичних праць, переконливо пропонуючи альтернативний погляд на минуле. І саме про це говорити варто. Дух контрверсійної доби в сучасній постколоніальній інтерпретації дає відчуття автентичності більше, ніж тенденційні наукові закиди. Але наша мета — бодай окреслити домінанти художнього мислення В. Мастерової, поезику її стилю.

Непомітно для читача внутрішнє життя персонажів починає превалювати над зовнішнім. Спочатку жадання помсти полоненого і відданого в рабство Олега. Потім — сердечна туга за ріднизою. Світ вражень і почувань, надій і тривог юної Анни немов мимохіть заступає собою світ її батька, підкореного єдиному бажанню — повернути чернігівські землі і заручитися підтримкою Царгорода, віддавши доньку у візантійські принцеси.

Ошадлива у слові, Валентина Мастерова — як ювелір, чие покликання відскіти все зайве, вивільнити енергію, запалити сійвом коштовні грані. Проте її слова не камінці в діадемі, а скарбниці самоідентифікації, важке боріння героїв самих із собою. Це поезія психології душі. Поезія ві-

ри в людину і її гармонію з довкіллям і самою собою. Поезія руху самопізнання мовою символів. Це психологічний паралелізм станів, коли словам просторо, а почуттям тісно: “Анна жила серед язичників і відчувала, як її душа теж наповнюється вірою в те, що світ навколо живий і зрячий, від маленької стеблинки спориху до тієї сосни, яка розкішною кроною бесідує з хмарами. І як хотілося вірити, що і її матері десь отут, побіля неї, особливо у ті нестерпні ночі, коли здавалося, що не витримає і помре від страшного болю”.

Художня деталь виростає в символ, а він — у метафору морального вибору пріоритетів. Тому про діадему, подаровану Анні князем Ярославом Святославичем, мовиться коротко: “Годі вже бавитися циячками. Вони згодяться нам для іншого. Цього золота стане найняти цілий загін стрільців”.

За великим рахунком, метафору життя кожного персонажа авторка закодувала в мовленні: “Свої лютіші за чужих”, “Завтра на неї чекає інша клітка й іще важчий ланцюг. Але ж то буде завтра”, “Коня і меч на останок. І трохи волі, тату...” — це Анна. “Але знаю одне і тобі скажу — людське серце не завоюєш мечем. <...> Найбільша сила в любові до всього суцього на землі”, “Воно й не знати, що краще — жити сліпим, нічого не знати, чи на дорозі не блукати” (Судомисл).

Знаковий діалог Радка із русичами, що мешкають у крайній хаті: “Як же ви живете отут, побіля шляху?” “Отак і живемо. Батьки наші жили і ми живемо”, — відповідає Овсій. На перший погляд, ніби нічого інформативно важливого у відповіді та й самому запитанні немає. Якби не тричі повторене слово “жити” та драматизм ситуації, коли йдеться не лише про безпеку княжни, ночівлю якої опікується Радко, а про сенс виживання на перехресті цивілізацій і культур. Істина, немов піднята з-під ніг...

До мовної автохарактеристики варто додати спостереження стосовно старшого Олександрового брата, князя Давида, який сидів у Смоленську. Давши прихисток Чернігівському князеві, а згодом і його доньці, він мимоволі зронив, що тепер і від його слова щось залежить. Найменші душевні порухи не проходять повз оголений нерв письменниці. Вона ліпше психоаналітика декодує ситуації внутрішнього вибору особистості, подає в такому художньому ракурсі, що читач ловить себе на думці, скільки ж божественного й інфернального намішано в людині! І щоб виявити її сутність, прозаїк вдається до надійного фокусу: як проявляється неозвучений задум персонажа мовою жестів під проникливим поглядом найближчої людини.

Незважаючи на драматизм зображених подій, В. Мастерова свідомо сугерує оптимізм, віталістичну енергію. Вона — у лакунах умовного способу, хоча історія не визнає жодного “якби...”, у тонкому зрізі боротьби намірів із їхнім утіленням. Надскладний вибір — між батьком і братами (тепер вони ніби помінялися ролями: від її рішення залежить доля родини, доля князя без князівства, ізгоя без Тмутаракані й Чернігова) і Великим Степом Ільдегіза, готового заради Анни піти проти всіх, проти Візантії, зректися язичницьких богів і ханських земель, усіх друзів і ворогів...

Людинознавча складова історичного роману В. Мастерової “Тобі скажу...” — унікальне явище в нашій літературі. Унікальне в когорті визначних майстрів цього жанру, як П. Загребельний, Ю. Мушкетик, Р. Іванчук, В. Шкляр. Гідно відповідаючи на гібридні виклики доби, психологічно влучно артикулюючи морально-етичні аспекти вибору, письменниця вмотивовує вчинки персонажів “свою” правдою кожного. Правдою, над якою нависла спільна біда.

В'ячеслав ГУК. Кримський Літопис

Це земля непростенних, це щира печаль забутих, це відчуття самотини, це прикра пора вигнання, так меркне осінній вечір у сутінках каламутних, так луки приймають річку, яка перетнула грані,

яка зруйнувала берег, щоб вивільнитись із тиші, яка наповнила простір темнавим кольором ночі, де в мертвих очах пташиних згасли зірки горішні, де змерзли в студених ріках води тяжкі, проточні;

живе нагадує камінь, ніч — поійнята потрясінням, хтось звідав химерну долю — манівцями вертати, на ранок вкриває іній темні плоди у саду осіннім — ніби можливість нового надбання й нової втрати;

снилось, що час спинився і все стало безсмертним, якась жінка перед дзеркалом розчісувала волосся, здичавілий сад за вікном брався кольором теплим, дні сирітства збігали, і кривавила в серці осінь;

пам'ятаю втечу із Криму, але, здається, запізно, і слова твої — теплі й щирі, що народжувались раптово, так повинь поглинає в ярах заховані в тишу гнізда і посеред дня зненацька уривається рідний голос.

довгими вересневими сутінками він просто мовчав певно мав якусь особисту турботу гіркоту чи втому кримський безлюдний пейзаж поранив надламани сні запах йоду й полину це запах втраченої батьківщини його волосся прикривав старий фетровий капелюх на його плечах висіло пальто на ватній підбивці йому здавалось що небо наповнене ластівками проте його душа вмерла п'ять років тому в Криму

життя було невблаганним як одвічна самота на півдні де він дізнався що вже не відчуває краси як колись іржава вода поступово розчиняла розмоклу глину небо твердло як дозріле зерно поховане у землі він подумав що кров завжди належить судинам що на полях у цей час панує тиша а в садах віє вітер що йому відома сила любові і він здатен на сльози але його м'язи поймав дроз а горла торкалась судама

крок вперед і сто кроків назад де вже одцвіло минуле він лишився сам довіривши душу всім кого колись знав як особистий щоденник де зафіксована болісна мить як рідний голос що співав колискову який чуєш востаннє Боже найбільша честь випадає тому хто каже неправду в лікарні медсестра набивала пухом для подушки напірник він знав що має повернутись туди де невдовзі помре і втомлена хвиля зітре глибокі сліди на вологім піску

Його погляд вихоплює жінку біля відчиненого вікна, над старими деревами дужий тремтливий вихор птахів, яких вітер шодуху жене в порожні передзимові поля, трохи згодом усе огортає мертва тиша й цупка пітьма, тоді звичайні слова важать багато, але вже бракує слів, крижаний вогкий простір прозирає крізь мокре гілля;

сиза ніч відбивається циною на поверхні тяжкої води самітного озерця біля сільського готелю, де долі двох колись дуже закоханих цілковито підкорює мідь зорі, та тільки спогади про минуле залишаються назавжди, в яких людська душа болить, потерпаючи від тривоги — і жінка знімає з пальця обручку й залишає її на столі;

вранці вони мовчки сиділи в кімнаті — як було не раз, хоча тепер уже востаннє, і він відчував, що від неї йде з причини, яку не збагне, — так п'янить молоде вино, після обіду автомобіль на путівці оминає дороговказ, де за кермом сидить чоловік, меркне сонце вгорі руде, він прямує в напрямку полів, схожих на злегле сукно;

але потім зупиняє машину біля дерев, де вчора птахи намагались спочити, його вражає пуста порожніх гнізд, він думає про неї — душевні муки відображає його лице, над полями, як сіль, висить туман, сповиває дерев верхи, в його пам'яті закарбувалися очі жінки, вже повні сліз, сільський готель, старі дерева, птахи, олив'яне озерце...

Він чув, як собаки намагались вполювати лисицю в полі, безпомилково визначаючи їхні сліди і сам напрямок бігу — зарослими глибокими рівчакми гнав їх південний вітер, туди, де замулене джерело тьмяніло й блищало сріблом, було дуже тихо в кімнаті, й на застеленім ліжку горілиць давно нерухомо лежав чоловік, безсило заплющивши очі;

мовчки збільшувалась відстань від нього до води крижаної, ніби яре розлоге вечірнє світло наприкінці спекотного літа, де гарна молода жінка в білій сукні тримала в руці капелюха, де на піщаному березі темніли човни й терпко пахло смолою, — так тіло відчуває живий холод і мертве тепло старої тканини, — це довге життя — як жертвне вино або незбагненний учинок;

по смерті голос залишає тіло, як людина — старий будинок, мов родинна пісня, зненацька обірвана на пронизливій ноті, це життя відчувати — як жаль за вже назавше втраченим раєм, проте вмерти з надією в серці все-таки повернутись в минуле — так лунає стигла пора й слова прощання, вимовлені наостанок, — він лежав, як лежать зогнілі плоди, позбавлені в м'якоті соку;

для нього те, що відчувалось раніше, стало чужим і далеким, як тонкі риси рідного, однак із плином часу забутого обличчя, колись, пізнавши любов, його життя зробилось зовсім інакшим, однедавна його тривожні думки були сповнені барв попелястих, він любив серпень, поетичні книжки, самотність, неокрає поле й літні сні по обіді, де над полем зіграв виводок сірих чапель.

дорогою з церкви він дивився на зграю голубів що ввечері кружляла над придорожніми в'язами в очікуванні величі почуттів оживало його єство яке містило одзвук минулого й благосну тишу де бузкові тіні сліпма пливли за тяжкою водою і в далечині сутінки сповивали оголене дерево

ось будинок в полі гурт овець і військовий кітель що по обіді висів у передпокої на старому стільці чоловік який залишився в пам'яті й на світлинах і дощ у другій половині дня що без угаву падав і жінка біля свічада з важкими од сліз повіками так спільне горе вимірює нездоланні межі життя

він надіслав їй листа але не дочекався відповіді можливо все-таки було добре що вона мовчала тепер коли він готував вечерю згадував її образ хоча не знав як збороти страх чи як подолати те що викликало в душі протиріччя й розбіжність небо густо синіло в застиглих верхів'ях дерев

він прагнув знайти притин у церковнім дворі сидів біля стіни в тіні смарагдових віконниць як згасла барва і витрушений із черевика пісок або річ загублена кимось на піщаному березі його душа намагалась досягнути життя в самоті ніби відчай і пустку в занедбанім Божім саду

де Чорне море обіруч тримало врізаний берег там була втрата минулого чужина і вигнання він засинав проте чув як дув очманілий вітер як плоди зіпсовані гниллю гупали за вікном маленька кімнатка пахла фруктовим деревом і той затишний запах бентежив тривожні сні

Твоє зерно важке, твої слова пророчі — троюдить вечорів настояний сумир, і голуб сизий голосно туркоче, де сон води колись уста живив;

у плинності буття приховується сталість і кожна річ стає основою основ, як зерен сущик біль, як безнастанна жалість, що п'янок і назавжди вмерзає в рідну кров;

моя самотносте, моя велика згубо, — в розгойданий воді відбивсь пташиний гурт — так зграя наполоханих голубок, вривається в життя, відшукуючи суть;

проте мовчить вода і сутінь хвиль згасає, де паділ зберігає світло дня, і голубів стрімка тривожна зграя летить над тихим полем навмання.

довше живе в пам'яті те що колись швидко минуло кримська осінь зовсім поряд виснажені спекою поля смерть знаного поета в пристановищі для емігрантів за високими вікнами небо й міцне сухожилля дерев миготливі тіні перелітних птахів на вимитій підлозі оте відчуття швидкоплинного життя і запах живиці які бентежать і примушують визначитись остаточно

коли він чекав на неї там то писав вірш про художу яка мертва пливла за водою подібною на кровотечу того дня надворі падав дощ може перший за місяць хилило на сон кожна крапля торкалася тиші кімнат уночі він майже не спав лежав випростаний на ліжку з розплющеними очима і незмигтю дивився в стелю неначе їхав невідомо куди в останнім душнім вагоні

та гнізда в бузкових сутінках несла у безвість повинь бо минулої ночі по дощі висока вода затопила долину геть знищила греблю й зруйнувала селянські садиби підступила впритул до притулку й зупинилась в саду на її каламуті гойдались дозрілі плоди й гаснули зорі в старому свічаді відбивались пташині зграї й стояли стільці повернені до вікон і вже огорнуті тарлатаном

за вікнами загубленого в полях притулку тихо сіріло чулось як щемко плакало в саду замулене джерельце в малесенькій вбогій кімнатці дощвітали хризантеми в мовчанні крижаної води догнивали плоди й відбиття мертвих дерев мертвих трав і птахів які втратили небо він бачив як висихало чорнило на довгім листі до неї рука налапала в кишені горстку пшеничних зеренець

Він так і не зміг прижитися там, де спорожніли літа і весни, — живе тіло змінює форму,магаючись врятуватись од снів на тій ділянці землі, де він жив і де його поховавть колись, йому боліло минуле, що ніколи в пам'яті вже не воскресне, як майже зимова важка втома сірих піль і голих чагарників, далеко, у тиші, він чув крик півня, схожий на свіжий порізі;

речовина поступово гние, переходячи з повної у порожню, він наче лежав нерухомо серед спустошених вічністю трав і дивився на зажурену жінку, від якої не міг відвести очей, ніби переживав разом з нею щось важливе, хвилину кожную, хтось уподобав самотність, але він заради неї життя обрав; наче був річчю, що загубилась серед подібних собі речей;

старі будинки дотлівали в розлогому передзимовому світлі, треба мати якісь вагомі причини, щоб востаннє сказати: йди, щоб перетнути найдовшу річку та перейти найтемніший гай, як повірити в те, що існує свято, де прапор тріпоче на вітрі, і відбиваються в розмитім свічаді похмурої вистиглої води ті дерева, що дарували плоди, й ті жінки, що зібрали врожай;

згадав ложку в роті, як починався напад задавненої хвороби — заснути б з думкою про можливість відновити втрачений світ, коли залишається втома і голос спіненої води на решті ж стих — він беріг все життя те, що колись давно в дитинстві вподобав: усічені шпилі церкви, зірки, затемненої ніччю, тривожний лет, та не знав, як залишити в пам'яті мертвому місце серед живих?..

він узяв із собою невимовні слова і пішов у відчинені двері, як ідуть за межу, де обмаль зимового неба, за болісний прут, чув, як довго в сірому ранку трав'яний покрив стишував крик першого півня десь на задвірках, де річка тужавіла од форелі, відчував, як кров пливла не в той бік, визначаючи виднокруг, де мертвіла вода і гойдався човен, на дні якого лежав чоловік.

Володимир МЕЛЬНИЧЕНКО,
доктор історичних наук,
лауреат Національної премії України
імені Тараса Шевченка

“Поселився на Хрещатику в домі архітектора Беретті”

У листі з Новопетровського укріплення від 20 травня 1856 р. до художника М. О. Осипова засланець Шевченко написав: *“Если случится вам быть в Киеве, обратите внимание, — что я говорю внимание? — взгляните на институт благородных девиц. Казармы, да ещё казармы самые неуклюжие, а местность — самая восхитительная, и так бесчеловечно обезображена, и тоже инженером”*.

Автором проєкту і будівничим Інституту шляхетних дівчат у Києві був відомий Тарасу Григоровичу архітектор В. І. Беретті, про якого, на жаль, немає статті в “Шевченківській енциклопедії”.

Беретті Вікентій Іванович (1781–1842) — російський архітектор італійського походження, батько якого, професор механіки, переїхав у Росію в 1880-х рр. У 1804 р. В. І. Беретті закінчив петербурзьку Академію мистецтв, працював міським архітектором. Академік (1809), професор архітектури (1831), з 1830 р. — член престижного комітету з будівництва Ісаакіївського собору. 1835 р. виграв конкурс проєктів будівництва Університету св. Володимира в Києві і був призначений Миколою І головним архітектором університету. У квітні 1835 р. приїхав в Київ на кілька місяців, а з 1837 р. жив у місті постійно. До речі, В. І. Беретті був співавтором генерального плану тодішньої забудови Києва, він спроектував Велику Володимирську вулицю як центральну магістраль між Університетом св. Володимира та Десятинною церквою і храмом Андрія Первозванного. В. І. Беретті спланував також Університетський бульвар (нині бульвар Тараса Шевченка), взяв участь у проєктуванні астрономічної обсерваторії, Ботанічного саду університету та ін.

Що стосується будинку Інституту шляхетних дівчат, то він, піднесений над Хрещатиком, став унікальним архітектурним переходом до нової забудови старого Києва, наголосив його значення в єдиному просторі міста, що розбудовувалося.

Будівництво Інституту шляхетних дівчат велося у 1838–1843 рр., але після смерті В. І. Беретті у 1842 р. його завершив син архітектора О. В. Беретті (1816–1895) — академік (1840), автор проєкту Першої київської гімназії (гуманітарний корпус університету), з 1862 р. керівник будівництва Володимирського собору. Був звільнений від обов’язків 1866 р. за допущені прорахунки в проєкті та будівництві храму.

Повертаємося до Шевченка, який навесні 1846 р., приїхавши до Києва, мав прекрасну можливість споглядати новісіньку будівлю Інституту шляхетних дівчат. У повісті “Прогулка с удовольствием и не без морали” він писав про своє поселення в Києві у 20-х числах квітня 1846 р.: *“Квартира у меня была в Киеве как раз против института, не на Крещатики, а на горе”*. Тобто, на Інститутській вулиці, саме навпроти Інституту шляхетних дівчат. Але жив він тут недовго, в тій же повісті читаємо ще, що *“поселился на время в трактире... на Крещатики, в доме архитектора Беретти”*. Знову Беретті! Цей будинок на розі Хрещатики та Бессарабської площі побудував архітектор В. І. Беретті, проте після смерті батька його господарем був уже згаданий О. В. Беретті, який здавав будинок під готель, а сам жив в особняку на Інститутській вулиці¹. З готелю на Бессарабці Тарас Григорович переїхав наприкінці квітня — на початку травня 1846 р. у будинок І. І. Житницького на Козиному боці.

Чотири нових прізвища до «Шевченківської енциклопедії»

Продовжуємо проєкт “Подобиці Шевченкового життя”, вмотивований глибоким усвідомленням поетових слів із автобіографічного “Листа Т. Г. Шевченка до редактора “Народного чтения” (лютий 1860 р.):

“...Я наважуюся відкрити перед світом кілька печальних фактів мого існування... тим більше, що історія мого життя становить частину історії моєї батьківщини. Але я не маю духу входити у всі її подробиці”.

Володимир Мельниченко вважає, що в майбутньому до “Шевченківської енциклопедії” чи спеціальному додатку до неї необхідно представити кожному постать, хоча б раз означену Шевченком у творах і його Щоденнику та листуванні. Цього разу він розповідає про чотирьох історичних персонажів: В. І. Беретті, Й. Х. Даціаро, В. Д. Козельську, А. Ф. Светова.

Щодо жорстких Шевченкових оцінок О. П. Новицький понад 90 років тому писав: “Тут якесь непорозуміння. Не знати, чому так напавсь Шевченко на Київський Інститут, і чому він пише, що будував його якийсь “інженер”. Інститут Київський роботи відомого професора архітектури Вікентія Івановича Беретті...”². Знаний шевченкознавець П. В. Жур про “непорозуміння”, тобто, неправильне уявлення чи якусь плутанину, помилку, не підтверджував, але зазначив щодо цитованих мною на самому початку постових рядків: “...Таку, може, аж занадто сувору оцінку будинкові дав згодом Шевченко”³.

На мою думку, з тим “інженером” Тарас Григорович очевидячки допустив неточність, утім це зовсім другорядне. В архітектурній оцінці будинку Інституту шляхетних дівчат Шевченко був, можливо, надмір емоційним, але насправді нічого катастрофічного не написав і в цьому легко переконалися, поглянувши на фотографію початку ХХ століття, де над, говорячи Шевченковими словами, *“местностью самой восхитительной”* бовваніє чотириповерхово строго-холоднувата будівля в стилі класицизму миколаївських часів⁴.

Мені згадалося, як 19 березня 1858 р., уперше побачивши в Москві Великий кремлівський палац, побудований архітектором К. А. Тоном у 1838–1849 рр., тобто водночас із Інститутом шляхетних дівчат, Шевченко записав у Щоденнику: *“Я не бачу Кремля з 1845 року. Казармоподібний палац його багато спотворив...”* Поет ніби серцем відчував, що кожне креслення цього палацу розглядав і затверджував ненависний йому Микола І.

Так само категорично не сприйняв Шевченко храм Христа Спасителя, що зводився тоді в Москві офіційним зодчим російських храмів К. А. Тоном: *“Храм Спаси взагалі, а головний купол особливо потворний. Вкрай невіддале величезне творіння. Наче товста купчиха в золотому повойнику зупинилася напоказ серед білокам’яної”*. Шевченкові не сподобалася показна величезність й офіційно-ритуальна помпезність “юного не красеня Спаси”, що пригнічував навколишню старовину Москву, а головне — геніальний українець інтуїтивно відчув і рішуче засудив уособлену в храмі світову державно-імперську релігійну ідею, тим паче, що її гострий стрижень насаперед боляче ранив Україну. Сучасна московська оцінка історичного призначення храму Христа Спасителя повністю підтверджує далекоглядність і прозорливість Шевченка. Ось вона: “В формах, розмірах, композиції просліджується стремление превратить храм Христа Спасителя в главный храм Москвы и даже России... Он принимает на себя и роль главного храма православного мира, символизируя тем самым историческое предназначение России, афористически зафиксированное в формуле “Москва — Третий Рим”...”⁵

Звернувся на мить до глибинних передумів Шевченкових нещадних оцінок архітектури двох знакових московських будівель К. А. Тона для того, щоб зазначити, що проєкт В. І. Беретті, звісно, не мав такого всеімперського масштабу й значення, втім — усе-таки, усе-таки... Вікентій Іванович усвідомлював себе в Києві особистим посланцем Миколи І, він знав, що цар розпорядився передбачити фінанси для створення Інституту шляхетних дівчат і ще наприкінці 1834 р. затвердив його статут. Отже, талановитий архітектор

Тарас Шевченко. Автопортрет. 1858 р.

В. І. Беретті не переступив прокрустово-миколаївську мірку важливих архітектурних споруд, що й помітив Шевченко. Це зовсім не значить, що за цією міркою не зводилися видатні будівлі — В. І. Беретті був якраз їхнім автором. Але це дає можливість глибше зрозуміти, що саме не сприймав у них національний Кобзар, і з усвідомленою повагою ставитися до його художніх, естетичних смаків і творчих виявів.

Між іншим, уздрівши казарменість в абрисі будинку Інституту шляхетних дівчат, Шевченко ніби прозирнув, жажнувшись, у його гірку долю. З 1934 р. у цьому будинку розташовувався Наркомат внутрішніх справ УРСР, в підвалах якого, перетворених на катівні, мученицькі загинули тисячі безневинних людей, а 1941 р. будівлю спадкувало гітлерівське гестапо... В надмірно гнівній Шевченковій тираді пронизує душу слово, яке можна застосувати до цих двох жажливих установ — *“бесчеловечно”*. Містика...

“Прошу тебе, зайди в магазин Даціаро...”

Згадак про магазин художніх літографій, картин, естампів і мистецького приладдя Даціаро в Петербурзі вперше зустрічається у Шевченка в листі з Новопетровського укріплення до С. С. Гулака-Артемовського від 6 жовтня 1853 р.:

“Та же, прошу тебе, зайди в магазин Даццаро (на углу Невского проспекта и Адмиралтейской площади) и подивися на тетрадь литографированных рисунков Калама, а подивившись, спитай, что вони коштуют, и напиши мені. Аминь”.

Йшлося про літографії з картин швейцарського живописця Олександра Калама (1810–1864), творчістю якого Шевченко цікавився ще з часу навчання в Академії мистецтв.

Наступного разу зустрічаємо магазин Даціаро в Шевченковій повісті “Художник” (1856) стосовно інтересу до нього з боку К. П. Брюллова, якого молодий герой “слухав... с благоговением”.

“Проходя мимо магазина Даццаро, он ввешался в толпу зевак и остановился у окна, увешанного раскрашенными французскими литографиями. “Боже мой! — подумал я, глядя на него. — И это тот самый гений, который сейчас только так высоко парил в области прекрасного искусства, теперь любуется приторными красавицами Гревидона! Непонятно! А между прочим, правда!”

Для повного розуміння коротко скажу про Греведона (Анрі) П’єра-Луї (1776–1860) — французького художника, мініюариста, гравера і літографа. Син офіцера з варті короля Людовіка XVI вчився у Парижі, у 1804–1812 рр. жив у Росії, у 1810 р. був “призначений в академіки”⁶ в петербурзькій Академії мистецтв, тут перейшов на портретний жанр, переважно в техніці літографії. З 1812 р. — у Швеції, де став членом Королівської академії (Стокгольм). Затим навчався в Англії, а в 1816 р. повернувся в Париж, у 1832 р. нагороджений орденом Почесного легіону. Наприкінці ХІХ століття в енциклопедії Брокгауза і Єфрона зазначалося, що літографії Греведона “користувалися в 30-х роках нинішнього століття великою пошаною і понині шануються колекціонерами естампів”. Більше того, твори Греведона й досі користуються популярністю, а починаючи з 1986 р., навіть продаються на європейських аукціонах.

Скоріше за все, Шевченко відізнався так жорстко про відому серію літографій П.-Л. Греведона “Le Vocabulaire des dames”, тобто, колекцію жіночих літографічних портретів, яка за планом художника, поповнювалася “кожний місяць, відразу як з’являється нова мода”. Всього було випущено в альбомах понад двадцять відбитків ідеалізованих красунь, які в чомусь очевидячки були нудно-солодкими.

Крім того, можливо, Шевченкові не подобалося те, що Греведон, перебуваючи у Петербурзі, виконав кілька портретів членів імператорської фамілії, зокрема, Катерини II і Олександра І. Працюючи пізніше в Парижі, художник одержував замовлення від царського дому й російської аристократії, зокрема, створив літографічні портрети дочок царя Миколи І.

По-молодіжному занадто категоричне й, скажіть б, легковажне твердження героя повісті про Греведона не скасовує того, що великий Карл Брюллов, якому по тексту Шевченкового твору перевалило за сорок років, знав і шанував творчість французького художника.

Вельми цікаво, що на початку 1858 р., незадовго до повернення Шевченка в Петербург із заслання, його портрет було виставлено у... вітрині магазину Даціаро. Про це знаходимо свідчення у спогадах Шевченкового нижньоновгородського знайомого К. А. Шрейдерса, записаних Г. П. Дем’яновим. Шрейдерс поїхав у Петербург 21 січня, а повернувся 19 лютого 1858 р., і “незабаром після цього портрет поета, мальований олійними фарбами, з’явився у вітрині відомого Даціаро”⁷. Певно йшлося про автопортрет, виконаний Шевченком (італійським білим олівцем) не пізніше 4 січня 1858 р., переданий художником у Петербург через П. А. Овсянникова М. М. Лазаревському, а той замовив 50 фотознімків із нього для поширення серед друзів і знайомих Шевченка, щоб зібрати кошти для матеріальної допомоги йому. Чотири таких фотовідбитки К. А. Шрейдерс привіз у Нижній Новгород. Мабуть, одна з цих фотографій і була виставлена в магазині Даціаро. Ця невелика, але важлива подробиця переконливо свідчить про неабияку популярність Шевченка в Петербурзі ще до його повернення в місто. Крім того, вона ще раз підтверджує необхідність окремої згадки про Й. Х. Даціаро у “Шевченківській енциклопедії”.

Після повернення з заслання Шевченко зафіксував у Щоденнику, що разом із своїм другом, оперним співаком С. С. Гулаком-Артемовським 30 квітня 1858 р. “у вікнах магазину Даціаро полюбувались акватинтами...”

У сучасних коментарях до Шевченкового Щоденника, втім, як і до згаданих його повістей, ідеться дуже коротко лише про сам “магазин Даціаро” й нічого не говориться про його власника. Свого часу лише видатний шевченкознавець С. О. Єфремов акцентував свій коментар саме на людській постаті — “Даціаро мав дуже популярний у художньому світі мага-

зин...” Але вчений не мав жодних відомостей про нього...

Отже, про власника магазину, який так добре знав Шевченко. Джузеппе Даціаро, італієць, у Росії називався **Даціаро Йосип Христофорович (1806—1865)**. Вже у 1831—1832 рр. купець володів у Москві літографічною майстернею, і його фірма з цього часу стала кращою в своїй галузі, дякуючи дуже високій якості літографії та друку. В Петербурзі Й. Х. Даціаро став із 1820-х рр. співвласником книжкового магазину, а в 1845—1846 рр. відкрив і продажу літографій. Але власником магазину, точну адресу якого назвав Шевченко у згаданому листі 1853 р. до С. С. Гулака-Артемовського, Даціаро став у 1849 р.⁸ Як відомо, Тарас Григорович у цей час уже два роки знаходився на засланні й, хоча й міг якось отримати інформацію про відкриття повноцінного магазину Даціаро, проте, скоріше за все, він запам’ятав його з того часу, коли, ще будучи співвласником книжкового магазину, Даціаро вже почав у другій половині 1840-х рр. продавати літографії, виставляючи їх у вітрині.

Коли Шевченко любувався акватинтами у вікнах магазину Даціаро 30 квітня 1858 р., зовнішній вигляд фасаду мав інший вигляд, адже у 1854 р. його красиво реконструював архітектор І. І. Шарлемань. Зокрема для демонстрації художньої продукції було встановлено оригінальні дерев’яні вітрини.

Після смерті купця 2-ї гільдії Й. Х. Даціаро добру справу продовжили його діти (два сини та дочка) і внуки. Магазин Даціаро проіснував до початку ХХ століття.

“М. В. і його благовірна В. Д. ...”

Першого травня 1858 р. Шевченко записав у Щоденнику, що разом із С. С. Гулаком-Артемовським “*пройшли до Остроградського з наміром там і пообідати. Не вдалося. М. В. і його благовірна В. Д. хворі, а діти гуляти пішли*”. Так в оригіналі. У сучасному академічному виданні читаємо: “*М[ихайло] В[асильович] і його благовірна В. Д. хворі...*”

Остроградський Михайло Васильович (1801—1861) — видатний український і російський математик, народився в селі Пашенна (нині Пашенівка) Кобеляцького повіту на Полтавщині в родині збіднілих дворян-поміщиків, які мали старовинне козацьке коріння. Навчався в Харківському університеті й у Парижі. Академік Петербурзької (1830) та кількох іноземних академій. Один із найвидатніших математиків ХІХ століття. У 2001 р. ЮНЕСКО включила М. В. Остроградського в перелік видатних математиків світу.

Шевченко познайомився з ним ще до заслання, про що, зокрема, свідчить згадка про М. В. Остроградського в повісті “Художник”: “*Я лично и хорошо знал гениального математика нашего Остроградского...*” Після заслання, за Шевченковими словами, “*великий математик прийняв мене з розпростертими обіймами як земляка і... свого сім’янина*”⁹.

М. В. Остроградський усе життя був душевно й духовно прив’язаний до України й української мови. Рідні слова він із задоволенням вживав у своїх лекціях, кажуть, навіть цитував Шевченка, вірші якого любив і знав напам’ять. На літо постійно відправлявся в Україну, на що звернув увагу Тарас Григорович, який 13 квітня 1858 р. занотував у Щоденнику: “*Остроградський з сімейством їде на літо в Малоросію*”. Саме в Україні він намагався доскохо наговоритися рідною мовою. Високо цінував українську кухню. Масивний Михайло Васильович, у піджак якого легко вміщалися двоє його студентів, любив повторювати кухарці: “*Щедрик-ведрик, мені б вареник, грудочку кашки, кільки ковбаски, ще цього мало — дай і сала!*” Шевченко записав 13 квітня 1858 р. і жарт академіка про те, що він запросив би з собою в Україну С. С. Гулака-Артемовського, “*але бойться, що в Полтавській губерній сала не вистачить на його продовольство*”. Збереглася записка М. В. Остроградського до Шевченка, яка точно не датована (можливо, осінь 1860 р.): “*Приходьте сегодні обідати*”.

Щодо “*благовірної В. Д.*”, то досі коментарі відсутні. Хоча ще П. І. Зайцев лапідарно зазначив, що йшлося про **Козельську Варвару Дмитрівну**, яка не була дружиною М. В. Остроградського, а “присвятила

себе вихованню дітей знаменитого математика”¹⁰. У наш час це твердження повторив скрупульозний і вдумливий Л. В. Ушкалов. Він увів В. Д. Козельську й до “Покажчика імен” своєї праці¹¹.

Збереглося дуже мало відомостей про сімейне життя М. В. Остроградського, він вважав, що про таке “писати — це дурниця”. Подробиці особистих стосунків не наводили навіть його біографи — академік Б. В. Гнеденко (1912—1995) та професор А. Т. Григор’ян (1910—1997), які видали кілька важливих книг про М. В. Остроградського. Проте це не звільняє сучасних коментаторів Шевченкового Щоденника від роз’яснення читачам його абревіатури “*В. Д.*”. Тим більше, що в “Покажчику імен” до видатного єфремівського видання Щоденника шевченківська абревіатура помилково розшифрована як “Остроградська В. Д.”¹².

Насправді, М. В. Остроградський по тай від батьків одружився в 1831 р. на курляндській дворянці Марії Василівні фон Люцау, вихованій у сім’ї академіка, крупного фізика і хіміка А. Я. Купфера, який був колегою Михайла Васильовича. У них росли троє дітей — син і дві доньки. Проте шлюб не був щасливим, і в один із літніх приїздів в Україну Марія Василівна пішла від ученого до сусіда по маєтку на Полтавщині — поміщика Козельського.

Київський інститут шляхетних дівчат. Початок ХХ століття.

Про це писав відомий радянський письменник з історичної проблематики В. С. Пікуль (1928—1990) в історичній мініатюрі “*Буть тебе Остроградским!*”¹³:

“*Мария Васильевна ещё по весне выехала с детьми в Пашенную ради летнего отдыха, выехала намного ранее мужа; когда он сам приехал в имение, то жены не застал. А крестьяне подсказали ему, что она давно отбыла к соседнему помещику Козельскому. Остроградский поехал в имение своего соседа, где... всё стало ясно как Божий день. Не тащить же ему жену за волосы! Остроградский вернулся в Пашенную, а вечером к нему нагрянула жена Козельского:*

— *Позвольте жить с вами... хотя бы гвернанткой при ваших деточках. Не могу же я оставаться при муже, который чужой женой овладел... вашей же! Не изгоняйте меня... Куда ж мне теперь деваться? Не любви у вас, а жалости прошу...*”

Чи було це точнісінько так, сказати важко, втім якраз Валентину Пікуль можна довіряти в головному — виявленні й фіксації історичного факту. Тим більше, — Шевченковому біографу Павлу Зайцеву!

Очевидно, й Шевченко знав, що В. Д. Козельська не була офіційною дружиною М. В. Остроградського. Він назвав її “*благовірною*”, виявивши доброзичливе ставлення до жінки з українського козацького роду, яка замінила великому українцю колишню дружину — німкеню, допомогла зберегти, говорячи по-шевченківськи, “*сімейство*”, піклувалася про його дітей, навіть хворіла разом із ним...

“В Самарі живе багатий купець Светов”

Шостого вересня 1857 р., знаходячись у Самарі, Шевченко залишив нам запис у Щоденнику:

“*В Самарі живе багатий купець Светов. Глава секти молоканів. Уряд (лагідними за-*

ходами) змушував його прийняти православ’я, але він, незважаючи на лагідні заходи, рішуче відмовився від православ’я і виявив бажання прийняти кальвінізм”¹⁴. На що, одначе ж, уряд не виявив свого бажання і залишив його у спокої, заборонивши йому і його секті торгувати (один із лагідних заходів)”.¹⁵

Один із найменше розкритих щоденникових записів Шевченка. В останньому за часом виданні Щоденника з коментарями його упорядник Л. В. Ушкалов зазначив: “*Про цю історію достеменно відомо тільки те, що в 1856—1858 роках уряд ужив заходів щодо висилки Светова із Самари в Вологду, які закінчилися безрезультатно*”¹⁵. Справді, в коментарях до академічного видання Щоденника названо навіть архівну справу з Державного архіву Оренбурзької області (ф. 6, оп. 18, спр. 337) “*О выссылке в г. Вологду самарского мещанина Светова как главного и самого ревностного молоканского деятеля*”. Сказано й про те, що той був тісно пов’язаний з пароплавними і страховими компаніями, тому його усунення могло негативно позначитися на роботі Волзького пароплавства та інших установ¹⁶.

Але навіть ім’я та по-батькові Светова в шевченкознавстві ніколи не називалися, а, скажімо, у П. В. Жура він і не згадувався.

Мені вдалося встановити повне найменування самарця, котрий привернув пиль-

ном? Річ у тому, що А. Ф. Светов хронічно не сплачував борги перед містом, деякі з них тяглися за ним майже десять років, і в 1869-му, за рішенням Самарської казенної палати, у нього було відчужено три будинки. До речі, ця конфіскація виявилася вигідною... самому А. Ф. Светову, бо спеціалісти по нерухомості підраховали, що у випадку продажу будинків із торгів загальна вартість їхня навряд чи склала б суму, достатню для виплати його боргів перед містом. А так “міщанин Аким Светов”, як він значився в офіційних документах, ще й набув репутації мецената і благодійника.

А. Ф. Светов був відомий і тим, що в середині 1850-х рр. заявив про відкриття ним під Самарою родовища сірки, яке, за оцінкою геологів, було значним своїми запасами, і, за доповіддю військових інженерів, “у Светова була можливість поставити очищену сірку на Казанський пороховий завод упродовж 10 років...” Але новоспечений промисловець не зумів організувати добування, і його копальні запустили й занедбаліся... Втім, нині це місце відоме як Водинське родовище, в його кар’єрах було знайдено найбільші в світі кристали самородної сірки.

Таким чином, А. Ф. Светов був у непростих стосунках із владою, втім, вона не могла з ним не рахуватися, що й було помічено Шевченком. Не перестаю дивуватися, як Тарас Григорович в одну мить виокремлював постать, яка й через віки викликає живий інтерес...

¹ Жур П. В. Шевченківський Київ. Видання друге, виправлене і доповнене. — К.: Дніпро, 2013. — С. 77.

² Повне зібрання творів Тараса Шевченка. Т. 3. Листування. Текст. Коментарій. — К.: Державне видавництво України, 1929. — С. 663.

³ Жур П. В. Шевченківський Київ. — С. 65.

⁴ Відома всім киянам напівротонда з колонами, що значно пом’якшує контури будинку, датується кінцем 1950-х рр., коли була здійснена повна відбудова і реконструкція колишнього Інституту шляхетних дівчат.

⁵ Москва 850 лет. Т. 1. — М., 1996. — С. 304.

⁶ Проміжне звання, яке присвоювалося художникам в Академії мистецтв, опісля чого призначалася програма на здобуття ними звання академіка, або “якщо труди їхні заслуговують, удостоюються звання академіка”. Скажімо, 16 квітня 1859 р. рада Академії мистецтв ухвалила визнати Шевченка “призначеним в академіки й задати програму на звання академіка з гравірування на міді”. П.-Л. Греведон не став академіком у Росії.

⁷ Спогади про Тараса Шевченка. — К.: Дніпро, 1982. — С. 271.

⁸ Магазин відкрився на першому поверсі будинку з боку Невського проспекту. Й. Х. Даціаро переїхав в цей будинок, яким володів Ш. Е. Грефф. (Гусаров А. Исторические здания Петербурга. Прошлое и современность. Адреса и обитатели. — Петербург, 2018).

⁹ Втім, є повною нісенітницею твердження в енциклопедії “Вокруг света”, що Шевченко “зупинявся в його петербурзькій квартирі в 1858 р. дорогою з заслання”.

¹⁰ Повне видання творів Тараса Шевченка. Т. IX. Журнал (Щоденні записки). 2-ге вид., доп. — Чикаго, 1960. — С. 237.

¹¹ Шевченко Т. Щоденник. Упорядник, автор передмови та приміток Л. Ушкалов. — Харків, 2018. — С. 390, 395.

¹² Повне зібрання творів Тараса Шевченка. Т. 4. Щоденні записки (Журнал). — К.: Державне видавництво України, 1927. — С. 780.

¹³ Кажуть, що слава академіка була такою гучною, що в ті часи юнакам із України, які поступали в університет, бажали найкращого таким чином: “Бути тобі Остроградським!”

¹⁴ Протестантське віровчення, засноване швейцарським релігійним реформатором Жаном Кальвіном (1509—1564).

¹⁵ Шевченко Т. Щоденник. Упорядник, автор передмови та приміток Л. Ушкалов. — С. 344.

¹⁶ Тарас Шевченко. Повне зібрання творів у дванадцяти томах. Т. 5. — К.: Наукова думка, 2003. — С. 353.

До політичного портрету Л. Кравчука

Орест ДАНИЛЕВИЧ,
м. Чернівці

Спогади про останні вибори до Верховної ради СРСР у Чернівецькій області, травень 1989 року

У Чернівецькому національно-територіальному виборчому окрузі №64 до Верховної ради СРСР не було обрано жодного кандидата і на 14 травня 1989 р. були призначені перевибори. Одним з висуваних був головний ідеолог при ЦК Компартії України Леонід Макарович Кравчук. Так, саме той, який згодом став президентом України.

По команді з ЦК КП УРСР 27 кандидатів із 30 після висування та офіційної реєстрації виборчою комісією, проведення зустрічей з виборцями зняли свої кандидатури на користь, як ви вже здогадалися, Л. Кравчука. Для створення видимості демократичних альтернативних виборів мало залишитися два кандидати: Л. Кравчук та слухняна О. Паньковська. Але один з кандидатів, машиніст екскаватора Василь Візнюк, відмовився виконати партійну вказівку. Попри тиск і цинізм обласного партійного керівництва.

Представники патріотично налаштованої інтелігенції Чернівців вирішили не відступати. Василя Візнюка активно підтримали всі науковці Чернівецького відділення Інституту проблем матеріалознавства АН УРСР, де я тоді працював завідувачим лабораторії, викладацький склад університету та активісти всіх громадських рухів, що активно зароджувалися.

Після першої зустрічі з В. Візнюком і його розповідей про закулісні ігрища компартійців на чолі з Леонідом Кравчуком стало зрозуміло, що боротьба буде важкою. Щоб мати хоч якийсь захист від КДБ і можливості легально співпрацювати з кандидатом, я записався довіреною особою кандидата Василя Візнюка. Це давало можливість офіційно діяти від імені кандидата, представляти його інтереси, проводити передвиборчу агітацію, мати при собі офіційні друковані агітаційні матеріали.

Разом з Василем Бойчуком (співробітник Чернівецького відділення) та Володимиром Стариком (інженер КБ “Фонон”) обговорили план наших дій на підтримку В. Візнюка.

Дійшли згоди, що слід долучитися до агітації за кандидата і діяти на контрасті між Л. Кравчуком і В. Візнюком. Вирішено було звернення до виборців підписувати від імені “Комітету за демократичні вибори”. Нами було розроблено варіанти агіток.

Ось кілька з них: “Хто краще знає проблеми Буковини — наш земляк В. Візнюк чи член ЦК Компартії Л. Кравчук?”; “Хто краще буде відстоювати наші інтереси: наш земляк чи партійний функціонер з Києва?”.

Спочатку виборчої кампанії я їздив селами області і ходив від хати до хати, роздавав офіційні агітки кандидата В. Візнюка та спілкувався з людьми.

Л. Кравчук через компартійні структури обіцяв де ремонт школи, де газифікацію села, де асфальт на дорогу тощо. Я зауважив, що розклеювані мною офіційні агітматеріали машиніста мехколони В. Візнюка тут же нахабно зриваються представниками сільської влади. Натомість агітки Л. Кравчука ніхто не рвав. Компартійний ресурс тоді працював бездоганно.

Хочу нагадати, що друкарські засоби і будь-яка копіювальна техніка в той час перебувала під суворим контролем КДБ. Кожна друкарська машинка державних установ і організацій були на обліку і зразки їхніх шрифтів були в картотеці КДБ. Тому встановити, на якій друкарській машинці надруковано текст і де вона знаходиться, а відтак з допомогою розвинутої мережі донощиків-сексотів (для молоді роздумуючу, що таке “сексот” — “секретний співробітник”) з’ясувати хто друкував, не складало великої проблеми.

Листівки я друкував на німецькій друкарській машинці “Еріка” мого тестя,

За що я хотів задушити Леоніда Кравчука

Дмитро ПАВЛИЧКО

Згадаймо, що діялося у Верховній Раді в день проголошення нашої незалежності 24 серпня 1991 року.

“Я зайшов за стіл Президії сесії, сів позаду Леоніда Макаровича, подав передрукований проєкт Акта й сказав: “Текст узгоджений. Читайте!” Л. Кравчук перебіг очима документ і мовчав. “Читайте, Леоніде Макаровичу”... — сказав я з підкресленою повагою до голови Верховної Ради. Але він мовчав.

Тоді тихцем обізвався: “А може, відкладемо до понеділка?” Я завмер. Кров ударила в груди. “Читай!” — сказав я пошепки, але то вже був знак гніву. “А, може, хай Левко Лук’яненко прочитає?” Я спокійно і тихенько сказав: “Читай, а як ні, то задушу тебе!” Л. Кравчук удав, що не почув мене. Він почав читати. Я встиг добігти до свого місця й проголосувати. Я ще встиг глянути на табло: 346 — за. То була найвища хвилина радості в моєму

проф. К. Д. Товстюка. Ця приватна машинка не потрапила на облік КДБ і була українізована годинниковим майстром, що мав золоті руки, Григорієм Пугачем, який багато років працював у тандемі з науковцями фізичного факультету університету — виготовляв унікальні пристрої для наукових досліджень напівпровідників. У нашому відділенні АН України навіть примітивний ксерокопіювальний апарат “Ера” з продуктивністю кілька десятків копій за годину контролювався представником КДБ і вівся журнал обліку кількості виготовлених ксерокопій. Тому множення листівок на звичайній друкарській машинці, на якій під копірку за один раз можна було у кращому разі виготовити лише 5-7 примірників листівки, було важкою працею.

Одному з наших активістів вдалося наладжити множення наших листівок — агіток “Комітету за демократичні вибори”. Цю вкрай важливу роботу виконала одна особа під самим носом у влади, в облівкомі. Ми отримали кілька тисяч агітаційних листівок!

Після кількох днів важкої агітаційної роботи, поки ходив від хати до хати в селах, на думку спала ідея залучити сільську дітвору. Я приїздив у село, розвішував офіційну агітацію кандидата В. Візнюка, розпитував, де школа — і по дорозі до школи роздавав агітки зустрічним. Дочекавшись, доки школярі молодших класів юрбою вибігали після кінця уроків зі школи, я запитував: “Хто хоче рознести агітки?” Дружний хор відповідав: “Ми!” — і всі дружно тягнули свої рученята до мене. Моє прохання було коротким і чітким: “Віддайте одну листівку батькам, а решту — всім сусідам. Всі зрозуміли?” “Так!”

Ці горобчики миттю розліталися у всі кінці буковинського села і розносили відозви “Комітету за демократичні вибори” по всіх хатах — читали і діти, і їхні батьки, сусіди, все село. Так мені вдалося наповнити агітками не один з районів області.

Але часу до виборів залишалося обмаль, і ми вдалися до нової тактики. Наші активісти почали роздавати листівки в автобуси, що відходили в різні райони області з різних автостанцій, в Чернівцях їх було кілька. Агітки вручали кільком пасажирам буквально перед відправкою автобуса з проханням прочитати і передати сусідам. За тиждень такої роботи нам вдалося охопити листівками “Комітету за демократичні вибори” майже всю область. Але цю роботу ми були змушені терміново при-

жити. “Добре було б тепер умерти!” — подумав я. Мені здалося, що моя кров не в жилах, а зверху на мені, що вона горить, і я схожий на людину, що облілася бензином і підпалила себе. Але то не був огонь смерті, а гарячине палачу, великої, незрівнянної ні з чим радості.”

Жахлива, антиукраїнська поведінка сьогоднішнього Леоніда Кравчука мені нагадала той день, коли я хотів задушити його. Тепер Кравчук виконує волю Зеленського, своєї власної української душі в нього нема. Він ніколи не був справжнім президентом вільної України, він завжди був прислужником Москви. Леонід Кравчук вигнав зі свого уряду найвидатнішого українського патріота Костянтина Морозова, першого міністра оборони України, який не подобався Москві і т. д., і т. д. Своє ім’я Леонід Кравчук сам намагається вкрити вічною ганьбою.

12 вересня, 2020 р.

пинити, бо про нашу активність донесли в КДБ і на автовокзалах з’явилися співробітники цієї установи.

Хочу згадати ще один епізод тієї виборчої кампанії, а саме збори активу області, що відбулися у будинку політосвіти, одному з найбільших залів м. Чернівці. Я не був присутній на зібранні, а довідався про те, що там відбувалося з розповідей мого колеги по інституту, делегованого на ці збори від нашої установи — Чернівецького відділення Інституту проблем матеріалознавства АН УРСР.

Збори, організовані і скликані обласною компартійною владою, мали показати велику роботу на підтримку представника ЦК — кандидата Л. Кравчука. Леонід Макарович урочисто возсідав у президії зборів, доброзичливо усміхався і дякував за довіру та запрошення балотуватися саме в Чернівцях, вслухався в хвалебні оди, що солодким потоком лилася з вуст виступаючих. Потім із залу почали надходити задалегідь заготовлені запитання, кандидат упевнено відповідав. І ось Леоніду Макаровичу передають згорнутий у кілька разів аркуш паперу, він урочисто його розгортає і радісно оголошує: “О, бачите тут навіть вірші надіслали!” Починає читати патетично і піднесено:

*Дуже цінять нашу область
В Києві, в ЦК,
І прислали кандидатом
Звідти — Кравчука.
За сценарієм відбулись
Збори окружні,
Лиш “достойних” одібрали
Наші холуї.
О, Макарич нам покаже
Як любить народ,
Як письменникам і далі
Затуляти рот.
О, Макарич має досвід,
Як любить свій край
І з блакитного екрана
Розповість про рай.
Про Чорнобиль, про Черкаси,
Капіталу дух,
Що народу злісний ворог,
То — “Народний рух”!
Він стратег та ідеолог
В нашому ЦеКа,
Знає він на кого треба
Вішатъ ярлика.
Він надію має щирю,
Що робочий клас,
“Добровільно” своїх зніме
Кандидатів враз.*

*Голосуйте дружно, браття,
Всі за Кравчука!
Треба ж трудовлаштувати
Апарат ЦеКа!
Наша пісня коротенька,
А мораль проста.
Хто застою знову хоче
Всі — за Кравчука!*

Прочитавши кілька перших строф з піднесенням, шокований подальшим текстом, Кравчук не зміг зупинитися і прочитав увесь вірш до кінця. У залі, наче після вибуху гранати, запанувала гнітюча тиша. Місцеве партійне начальство залякло. Такого зухвальства ніхто не чекав.

Л. Кравчук відійшов від шоку, скривився і відкинув аркуш з віршем вбік, назвавши його пасквілем, і вже з перекошеним лицем продовжив відповідати на запитання однопартійців.

Збори продовжилися, але того пафосу і почуття триумфу, що панували в президії до прочитання вірша, вже не було.

Колега по роботі, який наступного дня розповідав мені про збори активу і якому я згодом повідомив, що цей вірш написаний мною, сказав: “Оресте Йосиповичу, коли ви мені в лабораторії дали копію цього вірша, я здогадувався, що це ви його написали. Але розуміючи, які ризики це мало в той час, нікому про це не говорив”.

Хто передав примірник мого вірша у президію зборів партактиву області, мені не відомо, але ця особа в той час неабияк ризикувала, бо компартійна система і система КДБ були ще досить сильними. Маю надію, що Л. Кравчукові надовго запам’ятався мій вірш. Те, що Л. Кравчук давав особисту вказівку КДБ знайти автора вірша, у мене немає жодного сумніву.

Активний учасник “Комітету за демократичні вибори” Володимир Старик згадує про ті події так: “Партійне керівництво області вирішило влаштувати Леоніду Кравчуку зустріч з виборцями в Чернівецькому університеті. Мені, як випускнику фізичного факультету, який тоді працював на фізфаці по договірній тематиці на посаді інженера, вдалося потрапити на цю зустріч і навіть задати Леонідові Макаровичу запитання: “Шановний Леоніде Макаровичу, скажіть будь-ласка, якою мовою Ви спілкуєтеся зі своїми онуками?” Це несподіване питання увігнало Л. Кравчука у ступор, він дуже розгубився і, оскільки це всім кинулося в очі, не відважився зберегти й відповісти, що спілкується з онуками російською!”

Члени “Комітету за демократичні вибори” всіляко намагалися донести до загалу, що час тотальної диктатури компартії вже добігає до кінця і не треба боятися виявити свою позицію відповідним голозуванням. Наші зусилля не були марними. Не зважаючи на величезний компартійний ресурс, висуванець ЦК Компартії Леонід Кравчук програв на виборах машиністу мехколони Василю Візнюку. Це, безумовно, змінило подальшу поведінку та орієнтацію Л. Кравчука і він побачив, що епоха незаперечного панування компартії завершується і потрібно переорієнтуватися...

Вже тоді Л. Кравчук, очевидно, зрозумів, що боротися проти народного спротиву не варто, що компартійній диктатурі приходить кінець, що тепле крісло у Верховній раді СРСР йому не світить — перемагає віковичне прагнення українського народу до незалежності. Тож краще рух в цьому напрямку очолити та використати в інтересах компартійної номенклатури, що він в подальшому успішно реалізував.

Аналіз цих і подальших подій та вчинків Л. Кравчука свідчить, що цей хитрий компартійний лис завжди думав тільки про свої особисті інтереси, підлаштовувався під владу і тримав ніс за вітром. Його поведінка, як очільника представництва України у Тресторонній контактній групі у Мінську, тому яскраве підтвердження.

Прости і прощавай, Любове!

Марія БАЗЕЛЮК

Вона відійшла у засвіті 27 вересня. Знала, скільки їй відміряно, тож кожний день присвячувала багатогрудній праці над творчою спадщиною Поета, аби завершити розпочате нею сімнадцять літ тому: відразу по загибелі Володимира Затуливітра. "Ангел душі твоєї..." Це вона, Любов Снісар, — авторка цьогорічної статті, приуроченої довгоочікуваному Дню народження Володимира Затуливітра. Якщо дотримуватися документально зафіксованої дати його уродин — 29 лютого, то відзначати їх випадає раз на чотири роки — як у нинішній, високосний рік. А в липні, в День Святого Володимира, — традиційна проща в Бучак, де пам'ять Затуливітра пошановується біля його могили. Цьогоріч наша проща була наповнена світлим смутком прощання і — вірою в безсмертя вічних цінностей. Ми згадували вечори, присвячені творчості В. Затуливітра у Києві та на його малій батьківщині — Сумщині, у Національному Шевченківському заповіднику в Каневі, молодіжні затуливітрівські читання в Черкасах, які також започаткувала берегиня його пам'яті Любов Снісар. Як і Літературно-мистецький благодійний фонд Володимира Затуливітра, який вона очолювала близько десяти років. А також Музей у його рідному селі Яблучному. Та головне — його творчість. Люба взяла на себе тяжку ношу відповідальності — дати життя творам Зату-

ливітра, що прихистилися в записниках і рукописах, літературних фрагментах, відтворених на письмі рукою поета високих помыслів, народжених пам'яттю століть і пробуджених генетичним кодом нації, а ще — зафіксованих на папері страждених спогадів рідного народу, що потім відтворилися у "Діжі".

Подвижницька праця Любові Снісар над рукописами Володимира Затуливітра увінчалася виданням його поетичних збірок "Четвертий із триптиха", "Чаша жертвовна", "Ненаписані пейзажі", "Тернова гора", а також збірників прозових творів "Битіє від Серафима", "Діжа", а ще — книжки про творчість Затуливітра "Золотий корінь", серед авторів якої — відомі літературознавці Іван Дзюба, Леонід Новиченко, Володимир Моренєць, Микола Ляницький, Михайло Слабошпицький та інші. Більшість із них видано коштом Любові. Три останні — до 75-річчя від дня народження Володимира Затуливітра, відзначеного 2019 ро-

ку. А її, Любина, жертвовність заслуговує всенародного визнання — на державні потуги годі сподіватися. Хто вона? Подвижниця нації? Українська героїня? І якої б відзнаки побажала б собі Любов Снісар?

Схоже, я знаю чого вона побажала б. Але не собі. А рідному народові, який має знати і свою історію, і велич національної культурної спадщини. Отже...

Серед багатоманітності видань несподівано обійдено видавничу діяльність В. Затуливітра, який впродовж років працював заступником головного редактора видавництва "Молодь". Саме завдяки його наполегливості побачили світ книжки, які зачекалися свого часу у видавництві (влада не давала згоди на їхній друк). Але вони врешті вийшли! І які ж бо видання! Перевидати б їх сьогодні... "Пісні Купідона — любовні пісні XVI ст.", "Аполонова лють — кийські поети VII — VIII ст. ст.", двохраник "Марсове поле — героїчні українські пісні від II до XVIII ст. ст.". Може, хтось із замовників чи просто небідних українців зголоситься посприяти Фонду Володимира Затуливітра?! Давню українську літературу треба виводити з забуття, і хто сприятиме цьому, про того і через багато століть із вдячністю писатимуть горді за духовні надбання своєї нації українські інтелектуали. Про національні святині України завжди дбали її рідні сини і дочки. Такі, як Володимир Затуливітер. І Любов Снісар.

У Києві попрощалися з Олесем Доріченком

Валерій ЯСИНОВСЬКИЙ

І знову вечірній дзвінок, од якого завмирає серце.

І чужий причаплений голос рідної людини, і звістка — обухом:

— Нема вже Олесь... Відмучився...

Довгі роки він боровся з не поступливою для медицини недугою. Затято, люто, твердо боронив кожну п'ядь тіла, духу, мислі.

Торік, на його День, 20 вересня, я ще привітав його телефоном. Встиг сказати кілька слів, почув на тому кінці його тихе "Отаке..."

А далі голос доньки: "Олесь Васильович дуже втомився..."

Він увібрив потужний безмір сутю кийського, сутю українського мистецького світу. Народився у тій місцині, кийському "латинському кварталі", кожні закутки якої ще пам'ятали голоси будителів українства, славетних професорів Володимирового університету, "громадіців". У домі по сусідству з особняком Михайла Грушевського. Навіки зберіг у пам'яті дитячий зліпок образу удови академіка, її поставу, лагідний голос. І гостинчик — крашанку та скибочку паски — з її рук голодного Великодня 1946-го.

І той гидкий вандалізм, який влада вчинила з багатющою книгозбірнею Грушевського, коли не стало господині дому. Деякі неоціненні книжки з дарчими написами визначних українських письменників, учених, митців, дещо з того скарбу, що купую ваявся у дровітні осиротілої садиби, яку комунальники одразу перетворили на багатоквартирний житловий вулик. Олесь із братом перетягли додому. Але першої ночі до них у квартиру вломилася церберка, влаштували трус і вилучили крамолу, погрожуючи і матері, і дітям гемонськими карами. Не звернули увагу на кілька книжок Енциклопедії Брокгауза. Отак вона і зберігалася десятиліттями в домашній книгозбірні Олесь Доріченка, аж поки комунальний житловий вулик з Незалежністю України не повернувся до його справжнього господаря, Михайла Грушевського, — став меморіальним музеєм. Отоді Олесь Доріченко шокував музейників даром превеликим: врятованими книжками з господи Михайла Сергійовича.

Олесь Доріченко — не полічєнних граней Митець. Славетний танцювальник, який іще з Григорієм Верьовкою та його легендарним хором обмандрував світом, який продовжуватиме тепер за двох Тетяна Островська.

шення, продовжили сьогочасне життя літературної школи неокласиків. Мистецтвознавець, який, зокрема, відкрив для України школу знаменитого художника монументаліста Давида Сікейроса, бо зустрічався з ним у його мексиканській роботні. Музикознавець, меломан, бо такої кількості грамплатівок із записами класичної музики і світових зірок опери навряд чи знайдете ще десь у столиці. І нарешті — дивовижний художник, мистець соковитої, сутю доріченківської життєсаянної барви, яку не сплутати із жодною іншою. У цих полотнах — його поезія, його мистецтвознаство, його музичні смаки. Власне — він сам у солодку мить творення.

Ми багато літ дружили. Але я знав його набагато раніше, ще зі студентства — його вірші, які ходили у списках разом з поезіями Симоненка, Ліни і Холодного.

Щаслива доля подарувала мені великий скарб — познайомитися і заприятелювати з ним. І цей дар — непроминувий, навіть тепер, коли його прах ліг у рідну кийську землю.

Саяють життям його картини (він щедро і радо обдаровував ними друзів, однією з них повітав нас із новосіллям), дихають його мудрі поетичні книжки, альбоми його полотен з теплими посвятами: "Дорогому моєму співавторові..." Перечитую цей автограф і мимоволі усміхаюся. Коли Олесь Васильович згадував, як Сікейрос на прощання дав йому пульверизатор з фарбою і, підморгнувши, запропонував: "Залиште і ви свій слід на моєму новому муралі". І коли Олесь благоговійно трохи бризнув з балончика червоної барви, засміявся: "Тепер і ви мій співавтор".

Одну з останніх прижиттєвих книжок — збірку поезій, літературно-мистецьких есеїв, нарисів — Олесь Доріченко назвав "Солодка неволя творчості". Я мав щастя бути її редактором і, прочитавши рукопис, зателефонував Олесю Васильовичу, щоб висловити своє захоплення. "Та це таке, — почув шелест його голосу. — Голвне ще тільки задумується..."

У нарисі про нього, який він увів до цієї книжки як передне слово, я назвав його Мандрівничим. <http://grinchenko-inform.kubg.edu.ua/mandrivnychyj/>... Певен: душа його і тепер не втішиться Вічним райським Спокоєм, а мандруватиме, шукаючи красу там, де Життя Безкінечне. А тут він був і залишиться вічною мистецькою славою любого йому Києва і до останнього його земного подиху рідної України.

1 жовтня, 2020 р.

Кобзар зі світлом у серці

Галина ДАЦЮК, журналістка

Завершив свій земний шлях кобзар Богдан Островський — його бандура журбою озвалась в українському Небі. А ми зрозуміли, скільки світла випроменив цей чоловік для кожного з нас. З купленою у 1975 році у незрячого кобзаря Маркевича бандурою він об'їздив всю Україну, що була його сивою думою, славною історією, кийським пагорбом, запорізьким степом і волинським лісом. Ім'я Богдана Островського вписане у "Тернопільський енциклопедичний словник", вкарбоване у Всеукраїнський список кобзарів, бандуристів, лірників. Його спів можна послухати сьогодні в мережі Інтернет, прочитати про бандуриста у всеукраїнських виданнях, хоча зовсім небагато. У 80-х він був виключений з Державної капели бандуристів за "націоналістичні настрої". З початком Незалежності, як і його побратими, вийшов з бандурою з підземки на вулиці і майдани. Його високий баритон озвучив не одну старовинну думу і знакову — "Про козака-бандуриста", вірші Тараса Шевченка "Встала хмара з-за лиману", "Світє ясний", "Мені однаково" і власні — "Я — господар", "Прорід український". Його ім'я — назавше в історії українського кобзарства.

Але є ще сотні особистих людських історій, пов'язаних з родиною Тетяни і Богдана Островських, які передумуються в ці дні серцем. Ці історії, як і моя, почалися 30 років тому, в гуртку

"Знаки", що вела Богданова дружина Тетяна, знана майстриня і дослідниця української вишивки. Це вона упорядкувала знамениту книжку "155 стародавніх знаків", навчала вишивати дітей і дорослих. А Богдан освітлював гурток щирою радістю, пригощав запашним трав'яним чаєм, озвучував добрим гумором. У світлиці Островських, у центрі Києва, господар додавав власного осмислення до закованого у вишивці Світлоладу. Вони удвох з дружиною вибудовували цей лад в оселі, творчості, стосунках. Їхня шляхетна пара оживляла своїм виглядом прісні будні, а їхні непорушні правила буття — "не брати грошей за комерцію" утверджували впевненість, що такі не все продається.

Щоосені в Українському Фонді Культури організовувалися виставки вишивок гуртка "Знаки", і Богдан був там не гостем, а господарем. Він знався на пісні і вишивці, сам умів добре вишивати, і твердо вважав, що світобудова України закована у знаках на рушнику, сорочці, козацькій думі та рідній вірі — і все це треба знати і за цими правилами жити.

Світло Богдана — це дідухи у багатьох кийських світлицях і в моїй. Це його кобзарські зорі над Хортицею, Суботовом, Батурином, Берестечком. Це незламність у поглядах, власна думка, могутня сила духу, що освячувала міський побут. Це світло, що притягувало. Це подив людей, які хотіли завжди з ним сфотографуватися. У великому місті він виглядав так

само органічно, як і в Підгірцях, Безрадицах, Трипіллі, куди часто мандрував. Його спілкування з природою було особливим. Він чув землю, материнку, птаство і небо з однаковою силою.

Богдан Островський — це неповторна частинка України, з якою він розмовляв, радився, яку продовжував, розумів з особливістю характерника. І яку заповідав нам. Він любив у ній все, міг бачити красу, розуміти її мелодію. Герої України були для нього лицарями Духа, і з їхніх слів і заповітів він творив молитву. Він завжди був урочистий і піднесений. Серед людності, у юрбі, чи у залах він був помітний і високий як соняшник в полі.

Він стоятиме на сторожі соняшником у полі, звучатиме бандурою і високим тенором над Україною. А для мене світлитиме з Кийських пагорбів українським світом, який продовжуватиме тепер за двох Тетяна Островська.

Віра БАРИНОВА-КУЛЕБА: «Живопис — невід’ємна частина мого життя»

Віра Іванівна Барінова-Кулеба — український живописець, член НСХУ, заслужений діяч мистецтв України, кавалер ордена княгині Ольги III ступеня, народна художниця України, дійсний член (академік) НАМУ. Напередодні Дня художника, який цього року відзначатиметься 11 жовтня, ми зустрілися з мисткинею і попросили її поділитися таємницями своєї творчості.

враження — індивідуальні речі, яким навчити неможливо.

За ці роки змінювалася програма, змінювалося навчання. У радянські часи нависала ідеологічна складова, — “керівна і спрямовуюча роль КПРС”. Але були й плюси. Держава виділяла значні кошти. Будувалися художні школи, училища. Після того, як Україна стала незалежною державою, митці нарешті отримали свободу творчості. Проте, держава з кожним роком виділяє все менше коштів на літературу, театри, мистецтво. Музеї та Міністерство культури України не закуповують творів образотворчого мистецтва. На стінах Академії можна побачити картини з наших фондів, але вони без рамок, бо на це немає грошей. Художникам важко виживати. Дорогі матеріали — фарби, полотна. Дехто шукає кращу долю за кордоном. Але митець не може не творити. Так і живемо.

Пропоную своїм студентам малювати те, за що в них болить душа. І знаєте, виходять цікаві роботи. Зараз у мене 12 студенток. Моє завдання, аби в них залишилася в душах внутрішня краса, аби вони передали її своїм дітям, завжди залишалися людьми. Багатьом з них зараз не легко, просто немає коштів. Прошу їх не падати духом, добре вчитися. Адже набуті знання обов’язково знадобляться у подальшому житті.

Один із краших моїх учнів — Роман Петрук з Луцька. У нього потяг до мистецтва від природи. Він взяв велику школу від Миколи Стороженка. Зараз уже сам викладає у студентів, має свій стиль. Дуже люблю його роботи. Радію, що є Київська державна академія декоративно-прикладного мистецтва і дизайну імені Михайла Бойчука, в якій навчається талановита молодь.

— **Доводилося Вам працювати в Китаї?**
— Наша Академія уклала договір з Китайською народною республікою. Китайці хочуть перейняти нашу культуру, наш живопис, нашу школу. Запитувала: “А чому ви обираєте нашу Академію?” Відповідали, що в наших роботах вкладено багато душі. Це відчуває кожна людина, яка дивиться на картини. Саме цьому вони й прагнуть навчитися. Були часи, коли у нас навчалося по 100 студентів з цієї країни. Вчила їх з першого курсу. Потім у Китаї вирішили, що буде вигідніше, якщо наші викладачі працюватимуть там. Мені довелося викладати у місті Цінхуа. В різні міста цієї країни їздили інші наші педагоги. Китайці добре знають європейський живопис, архітектуру, музику. Вони розуміють, що у нас цікавий живопис, який відрізняється не тільки від їхнього, а й інших європейських народів. Кожна нація по-своєму цікава. І чим

більше та чи інша країна знатиме культуру інших народів, тим більше вона збагатиться сама.

Мені довелося багато поїздити по світу. Захоплювалася мистецтвом США, Франції, Німеччини, Італії, інших країн. Але чим більше бачиш чужого, тим сильніше цінуєш своє. Скільки б не вивчала творчість геніальних художників Рембрандта і Тіціана, ніколи ними не стану, а залишуся собою — Вірою Кулебою. Залишуся з тим, що закладено в мені від нашої природи, нашої землі, наших батьків.

— **Які з закордонних поїздок найбільш запам’яталися?**

— У 1991 році “Союз України” запросив мене до міста Чикаго (США). Тут мені створили всі умови для творчості. Я малувала рідну Україну. Потім при церкві Володимира і Ольги відбувалася велика виставка, на яку завітало багато людей. Мене вразило, що українці приходили у національному вбранні. Майже всі мої роботи тоді купили. Люди хотіли, щоб українське мистецтво було в їхніх хатах, аби його бачили діти та онуки. Після цього не раз приїздила до цього міста, мене тут завжди дуже добре приймали, тут я могла творити. Востаннє сюди приїздила зі своєю дочкою Оленою. Вона добре знає англійську мову і була для мене перекладачем.

— **Яка тематика Вашої творчості?**

— Довелося багато чого пережити на своєму життєвому шляху. Найважливіше, що змогла залишитися сама собою. Я не була комуністкою, бо знала, що це не моє. Не могла під диктовку партії писати портрети вождів. Малувала наших селян, людей праці. Багато картин присвятила батьку і матері. Вони — це більше ніж просто сім’я. Батько для мене основа, на якій все тримається, а мама тримає цю основу. Пізніше, коли сама стала мамою і бабусяю зрозуміла, настільки важливо триматися саме своєї родини. Тільки сім’я і доброта можуть виховати дитину, вберегти її, аби вона не пішла по легкому шляху.

Творчості Тараса Шевченка присвятила свої картини “Наймичка” і “Катерина”. Коли їздила Черкашиною, то думала: як проста жінка могла народити та-

кого хлопчика, який став не тільки геніальним поетом, а й художником? Але ця людина не мала ні своєї хати, ні своєї сім’ї. За що мав таку долю? Проте, чи зміг би він всього цього досягти, якби мав щасливу долю?

— **Напевне Ваша творчість відома і за кордоном?**

— Як художниця щаслива, щоб чимало моїх робіт розлетілося по світу. Особливо багато їх у Америці, Китаї, де я бувала багато разів. Китайців цікавлять картини з національного українського побуту, де передана чистота людських стосунків. Це такі роботи як “Мати з дитям”, “Батько косить”, “Кохання”. Мої картини продавалися на таких аукціонах як “Крісті”, “Сотбіс”.

Іноземці радо купують наші картини, але хочеться, щоб вони лишалися і в Україні. Приміром взяти мою велику роботу “Леся Українка в Гадячі”. Вона експонувалася на багатьох моїх персональних виставках. Маю багато інших полотен, присвячених історії України. Вони мають бути в музеях, аби їх бачили люди. Хвилює, що буде з цими картинами, коли я піду в засвіти. Ці роботи купили б у Франції чи Китаї, я б отримала за них якісь кошти, витратила їх, але хочу, щоб картини залишилися на рідній землі.

— **Твори яких художників Вам найбільше подобаються?**

— Дуже люблю творчість Зінаїди Серебрякової. Серед наших художниць по сьогоднішній день важливе значення для мене має творчість Тетяни Яблонської. Тетяна Нилівна була цілою епохою в житті нашої Академії, мала велику школу Федора Кричевського. Близька творчість моєї колеги Валентини Виродової, Тетяни Галімбаєвської, яка теж працювала в Академії. У захопленні від Сергія Шишка, який писав надзвичайно красиві пейзажі та творів Василя Гуріна і Миколи Стороженка.

Мій ідеал — це Катерина Білокур. Вона як та рослина, що йшла вгору, пробиваючись крізь бур’яни. Білокур не проходила ніяких шкіл, але бачила і відчувала красу кожної квітки, красу рідної землі. Коли заходила в її хату у селі Богданівка Яготинського району, то відчувала себе нею. Вона йшла по рейках вчитися до

Миргорода, а я, коли їхала на навчання до Харкова, то не мала нічого за душею.

— **Чи не пробували освоїти Інтернет?**

— Навіть не намагалася. У мене просто немає часу. Краще я щось намалюю.

— **Хто Вам допомагає?**

— Насамперед хотіла згадати свого чоловіка Валентина Барінова. Завдяки йому мала можливість присвятити себе мистецтву. Хоча він має технічну освіту, але дуже любить мистецтво. Взяв на себе всі побутові справи, виховання дітей, допомагав моїм батькам, аби забезпечити сім’ю, їздив на заробітки в далекі краї. Заради родини облишив роботу над докторською дисертацією. Ми вже майже 55 років разом йдемо по життю. Він росіянин, народився біля Волги. Йому дуже боляче, що Росія стала агресором.

— **Ваш чоловік росіянин, Ви — українка. А якою мовою спілкуєтесь?**

— Викладання у нас велося російською мовою, чоловік росіянин. Я теж спілкувалася російською. А коли приїздила на Полтавщину, то переходила на рідну мову. Але коли народився син Андрій, то не уявляла, як можу говорити з ним іншою мовою окрім української. Коли це почув Валентин, то попросив, аби я і з ним так говорила. Отак і спілкуємося всі ці роки — кожен своєю рідною мовою. Навіть коли сваримося (усміхається). Чоловік добре знає українську, любить наші народні пісні, інколи допомагає мені перекласти те чи інше слово. Однак говорити нею так і не став. Але це нам не заважає.

І зараз, коли підіймаються питання історії, культури, мови я з вдячністю згадую нашого третього президента Віктора Ющенка, який приділяв їм увагу. Вячяна і його дружині — Катерині Ющенко, яка давно знає мою творчість. Ми, українці, в усьому світі повинні залишатися українцями за своєю внутрішньою культурою.

— **Чим для Вас запам’ятався рік, що минає?**

— Постійно працюю в майстерні. Та через карантин довелося кілька місяців просидіти у себе у квартирі на дев’ятому поверсі, зі студентами займалася онлайн. Хоча й тут, звісно, дещо малувала. Влітку змогла поїхати з сином у село на Полтавщину. Стала писати з натури цю зелень, тепло, літо. Син приносить польові квіти. Всього написала тут 8 робіт. Думаю три з них представити на виставці, присвяченій Дню художника, що відбудеться у Центральному будинку художника НСХУ.

Хотіла б намалювати Олену Пчілку, Лесю Українку (до цього вже присвятила їй багато картин), інші роботи, які б передавали мої внутрішні відчуття. Дуже люблю життя, його значимість відчуваю з роками. Аби Бог давав сил, бо хочу ще малювати. Щаслива, що йду до студентів. Що я їм ще потрібна. Прагну передати їм все те, що маю.

Якщо художник іде в майстерню, то це вже для нього свято. Малювання невід’ємне від митця. Він залишає для людства свою душу, любов до прекрасного. Без мистецтва, без культури, без рідної мови, без своєї землі жодна держава не може існувати.

Спілкувався
Едуард ОВЧАРЕНКО

Про бєсов, про українську Атлантиду і вечерю в Америці

Сергій ТРИМБАЧ

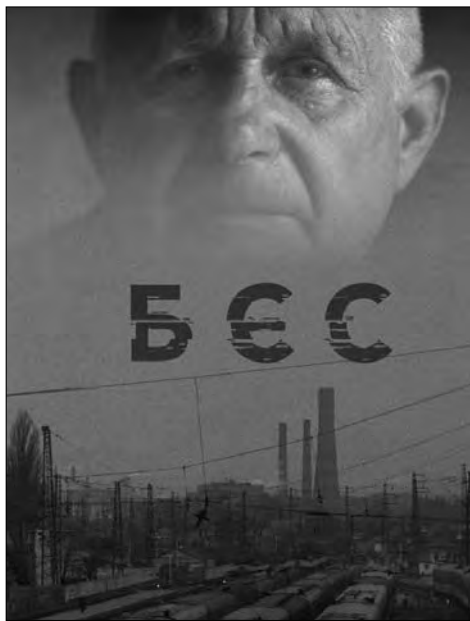
5 жовтня завершився 11-й Одеський Міжнародний кінофестиваль. Як і належить за нинішніх умов, він відбувався в он-лайн форматі. Однак всі інші фестивалі були дотримані...

Програму оцінювали не тільки журі, а й глядачі. У міжнародному конкурсі журі присудило Гран-прі картині “ВЕЧЕРЯ В АМЕРИЦІ” (реж. Адам Ремейер, США). Такий собі присмерковий гумор про панк-музиканта, котрий разом зі своєю фанаткою рушає (тікаючи від поліцейських переслідувань) у мандри провінційною Гаме-рикою. Країною, яка у фільмі аж ніяк не виглядає великою, лідером світу — швидше це про фальшиві цінності, яким ціна долар у базарний день...

Найкращим фільмом визнано українську стрічку “АТЛАНТИДА” (реж. Валентин Васянович). Картина — один із переможців минулорічного Венеційського кінофестивалю, цього року її висунуто від України на здобуття “Оскара” в номінації “Кращий фільм іноземною мовою”. Уже це вартує того, аби її подивитись (у прокаті вона з’явиться рівно за місяць).

Ну і це просто фільм видатного світового класу. З надзвичайно продуманою, виваженою до останнього екранного міліметра образною системою. Надтрагічна картина українського буття, яким воно може постати уже за 5 літ (події стрічки розгортаються 2025 року). Війна закінчилась — не забудьте. Забути не можна: випалена земля, убита, прошита мінами й людськими трупами. Героїня фільму, за освітою археолог, працює майже за професією: дістає останки людські з-під землі. У якомусь сенсі досліджує за кістками дотеперішню цивілізацію, оту саму Атлантиду, від якої не лишилось нічого живого. Окрім кількох людей...

А ще в одному сенсі, можливо й не передбаченому автором стрічки, його витвір вписується у ряд фільмів, який починається Довженковою “Землею” (початки руй-

нації Українського Космосу), а продовжується “Криницею для спраглих” Юрія Іллєнка, яку в середині 1960-х схапуджені чиновники заховали кудись подалі (українське село, занесене пісками і забуттям)...

Кращим українським повнометражним фільмом (у конкурсі національних стрічок) журі визнало кінострічку “Бєс” Єгора Трояновського, який також отримав приз журі ФІПРЕССІ. Вражаюча оповідь про батька з-під Маріуполя, який втратив на війні у Донбасі свого сина. Найімовірніше, від руки російського бойовика Безлера, або ж Бєса... Старий батько працює немов ціла дослідницька опер-група. Його метою, бодай і малодосконалою, є вийти на того Бєса, знищити його...

ОМКФ завершився цілком успішно, з чим можна привітати фестивальну команду. Ознайомлення з конкурсною і позаконкурсною програмою (скажімо, ретроспективою знаменитого шведа Роя Андерсона) можна продовжити ще упродовж цього тижня. В режимі он-лайн, звичайно.

Шедеври флейтової музики Баха у Національній філармонії

До 335-річного ювілею великого німецького композитора Й. С. Баха у Національній філармонії України 11 жовтня прозвучать усі флейтові сонати цього композитора у виконанні солістів — заслуженого артиста, “Золотої флейти України” Юрія Шутка та піаністки, лауреатки конкурсу М. Лисенка Лариси Деордієвої. Цей концерт є гарним продовженням тематичних програм знаного соліста-флейтиста — “12 сонат Г. Ф. Генделя”, “6 сонат В. А. Моцарта”, “Барокові сонати з репертуару Фрідріха Великого”, “Шедеври камерної музики XIX ст.” і стане справжньою подією у музичному житті країни.

Олександра ТИМОЩУК

Сонати для флейти і чембало (клавесину, який нині замінює фортепіано) Бах написав у Кьотені протягом 1717-23 років, у зрілий період творчості. Тоді ж світ побачили такі його твори, як “Добре темперований клавир”, сонати і партити для скрипки соло та віолончельні сюїти. На той час Бах служив при дворі тонкого цінителя музичного мистецтва — князя Ангальт-Кьотенського Леопольда — керівником його камерної капели, для якої писав світські твори. У її складі був майстерний флейтист. Це і стало вирішальним для створення Бахом сонат для флейти.

Композитор, безумовно, чудово знав техніку гри на цьому духовому інструменті, який на той час виготовляли із дерева, його темброві і колористичні ресурси. Адже створив блискучі флейтові партії в Бранденбурзьких концертах, у сі-мінорній оркестровій сюїті, фінальною частиною якої є знаменитий “Жарт”, у безлічі арій і ансамблів з мес, кантат. Тож флейтові сонати стали вершиною камерної музики Баха, у яких він сміливо випереджає свій час, передбачивши появу сонатних циклів відеоських класиків. Адже композитор, усупереч традиціям, зробив партію чембало самостійною. Яскравим підтвердженням тому є перші три сонати. Складний за фактурним і гомофонно-поліфонічним навантаженням акомпанемент цих творів наближаються за значенням та змістовним на-

вантаженням до партії солюючої флейти.

Усі 6 сонат скомпановані за принципом чергування трьох і чотирьох контрастних за темпом частин. Вони вражають невичерпним мелодійним багатством, гнучкою зміною різних образів — елегійних і святкових, танцювальних і драматичних. У ясній і прозорій музичній тканині відчувається геніальність Баха-поліфоніста, який майстерно вплітає у гомофонну фактуру складні поліфонічні поєднання.

— Флейтові сонати Баха — це найскладніший репертуар, який вимагає від музиканта філософського осмислення та філігранної техніки виконання, — зазначає флейтист Ю. Шутко. — Уявіть собі, що вони побачили світ 300 років тому, коли ще не народився Моцарт, Бетховен, і у світі ніхто не знав, хто такий Наполеон Бонапарт. Утім, людство вже було знайоме із цією неперевершеною музикою.

Ю. Шутко грає на унікальній золотій флейті японської фірми “SANKYO”, що спеціалізується на виготовленні концертних інструментів для славнозвісних флейтистів, і є обличчям її виробника в світі. Багата палітра нюансів, чистий прозорий польотний звук його унікальної флейти у парі з трепетним виконанням фортепіанної партії солістки Л. Деордієвої, яка славиться темпераментним виконанням творів композиторів-романтиків, здатні тонко та вишукано передати всю красу звучання бахівської мелодики та зачарувати найвибагливішого слухача.

Едуард ОВЧАРЕНКО

2020 рік — рік сторіччя трьох талановитих художників — Олександра Бурліна, Павла Мірошніченка та Івана Тюхи. Три шляхи, три долі, три мужності, три таланти... Всі вони — учасники Другої світової війни, йшли до своєї мети попри всі труднощі повсякденного часу, долали численні перешкоди, аби займатися тим, чого прагнула душа, що б допомогло забути жайття війни і жити, надихаючись красою, даруючи оточуючим своє мистецьке бачення світу. Саме ювілеєм цих митців присвячена експозиція виставки “Зупинка — Сторіччя”.

— За багато років ми зібрали велику колекцію, — розповідає мистецтвознавець Музею сучасного мистецтва України Ірина Алексєєва. — Намагаємося хоча б частково представити її в наших різноманітних проєктах. Один з них — “Сімейні зв’язки — родинні цінності”. Прагнемо, аби люди пам’ятали імена наших художників. Новий проєкт назвали “Зупинка — Сторіччя”. Один з художників у цьому проєкті представляє Закарпаття, другий — Крим, а третій — Київ. Їхні роботи дають можливість побачити характерні особливості тієї чи іншої школи, відчуті вплив місцевості, де жили художники на їхню творчість.

Олександр Бурлін (1920-1994) після закінчення війни волею долі опинився в Ужгороді. Саме на Закарпатті йому вдалося реалізувати свою юнацьку мрію — стати художником. Він вчився у видатних майстрів — Йосипа Бокшая, Адальберда Ельдері, Гаврила Глюка. Працював художником газети “Радянське Закарпаття”, а згодом у виробничих майстернях Закарпатського відділення художнього фонду УРСР. Брав участь в обласних, республіканських і закордонних виставках, мав персональні виставки в Ужгороді. Митець зако-

Три столітніх ювілеї

Музей сучасного мистецтва України розпочав свій новий музейний сезон презентацією виставки з власної колекції — “Зупинка — Сторіччя”.

хався у землю, де йому довелося жити і творити, малював свої пейзажі щиро й імпульсивно.

Олександр був надзвичайно обдарованою людиною. Не лише малював, але й писав вірші. На виставці експонуються роботи різних років, що дозволяє краще прослідкувати його мистецький шлях. Як-що картину “Майбутні майстри” створено 1966 року, то “Дощ під вечір” — майже через 20 років. За цей час дещо змінилася манера письма. З часом малював все більше пейзажів. На його творчість значний плав мали легенди і перекази цього краю.

Павло Мірошніченко (1920-2000) родом з Луганщини. Змалку любив малювати і мріяв вступити до художнього інституту, але життя внесло свої корективи. Спочатку була служба в армії, потім — війна. Його

бойовий шлях проліг від Керчі до Праги. Потім навчався у Кримському художньому училищі ім. Г. С. Самокиша, робота вчителем у балаклавській школі, викладачем у будівельному технікумі, керівництво севастопольською студією самодіяльних художників. 1996 року майстру присвоїли звання “Заслужений художник України”. У Севастополі його називали людиною-легендою, найкращим художником і педагогом Криму. Полотно Павла Мірошніченка знаходяться у музеях України, Франції, Німеччини, США, Японії, Чехії, Росії, Польщі та інших країн, а також у приватних колекціях.

Павло був людиною дуже мобільною. Часто бував на пленерах у Седневі та інших містах України. Малював не тільки Крим, але й інші куточки нашої країни. Створював яскраві натюрморти, зображення яких надовго запам’ятовуються. У своїх роботах сміливо користувався кольором; йому притаманне передавати тишу, відтворити інтимність споглядання. Морські пейзажі художника багато хто називає інтимними. Привертає увагу картина “Будиночок Старосілля”. Цей сюжет не лише байдужими багатьох українських художників.

А Іван Тюха (1920-2005) народився на Київщині. Ще хлопчиком прагнув малювати, тому вступив до київської художньої школи, де засвоював ази творчості. З перших днів був на війні. Вже згодом вступив на факультет жи-

вопису Київського художнього інституту. Навчався в Сергія Єржиковського, Володимира Костецького, Іллі Штільмана, Георгія Меліхова... Працював у жанрі станкового живопису, його картини неодноразово експонувалися на численних виставках, публікувалися в ілюстрованих каталогах, книжках, часописах. У 1995 році митець отримав звання “Заслужений художник України”.

Сьогодні ми маємо можливість широко представити творчість художника Івана Тюхи, для багатьох це буде відкриттям. Його картини дуже різні, але всі вони надзвичайно поетичні, надзвичайно легкі і світлі. Досить часто на полотнах можна побачити човни.

Ми хотіли нагадати ці імена, які внесли помітний внесок у розвиток українського образотворчого мистецтва. Ювілей — як багато закладено в цьому слові. Ті, хто завершили свій життєвий і творчий шлях, заслужують на шану і пам’ять нащадків, на осмислення мистецької спадщини.

Виставка триватиме до 25 жовтня. Запрошуємо насолодитися прекрасним.

Щедрий заставнівський «Колос» — зіркове київське «Динамо» — 3:3

Світлана МАСЛОВСЬКА,
заступник голови Чернівецької
обласної організації ВУТ “Про-
світа” ім. Тараса Шевченка

— Василю Тодоровичу, 40 років тому відбувся матч, приурочений 40-річчю возз’єднання Буковини з Україною, таке не варто залишати поза увагою?

— Окрім цього, зустріч відбулася саме у День молоді, а вже за тиждень, 7 липня 1980 року, Буковина на Чернівецькому стадіоні приймала Олімпійський вогонь! Матч справді залишився в пам’яті на все життя! Гадаю, не тільки в мене. Тому й зважився на експеримент, який запропонував відомому в районі футболу Іванові Михайлюку, який погодився разом зі мною бути організатором заходу. Пропоную редакції газети “Голос краю” також долучитися до нас, і загалом склад організаторів можна подовжувати для всіх бажаючих, аби зустріч відбулася на високому рівні.

— Отже, “Голос краю” стане співорганізатором дійства. Чому варто згадати ту імпрезу?

— По-перше, це історична подія, яка відбувалася в радянський період, коли система не давала нам належного українського, культурно-просвітницького розвитку, який нерідко заміняв нам футбол. У цьому матчі ламалися тодішні стереотипи, коли різні за статусом футболісти — професіонали й любителі, грали на рівних. По-друге, ще, слава Богу, багато героїв тієї непереможної гри живі і однозначно не проти зустрітися та згадати цікаві моменти матчу. По-третє, це дуже важливо для нинішньої футбольної зміни, а надто — якщо хлопці поспілкуються між собою, поділяться роздумами про те, яким був футбол тоді і яким може стати в майбутньому. По-четверте, щасливий, що був очевидцем-уболівальником “Золотого колоса”. У 1980 році був сількором і, випадково дізнавшись про матч, попросив іздого, аби мене та інших хлопців довіз підводою з Вікна до За-

40 років тому надзвичайно цікавий випадок ошчасливив наших земляків — футболістів Заставнівського клубу “Золотий колос” (Буковина) та фанатів-уболівальників. На міському стадіоні невеличкого райцентру команда зіграла з... Київським “Динамо”! Це не жарт! Минувло не так багато часу, тому є очевидці, які це можуть потвердити. Колишній головний редактор обласної газети “Голос краю”, фанатично залюблений у футбол чоловік, нині голова Чернівецької обласної організації Національної спілки письменників України, буковинський просвітянин Василь Джуран каже, що добре пам’ятає той видовищний матч. Не лише пам’ятає, а ініціює зустріч учасників двох команд у Заставні! Яким він бачить захід, що залишилося в пам’яті 40-річної давності — у інтерв’ю з моїм колегою.

В. Мунтян

ставни. Пам’ятаю, тоді була така злива, ми змогли, але на 2-й тайм встигли! Рахунок гри — 3:3, звісно, всіх шокував, але й задовольняв. Як стверджує очевидець всієї гри Іван Михайлюк, спочатку гол забили кияни, потім — заставнівці, третій — знову кияни, четвертий — ми, п’ятий — “Динамо” і шостий — “Колос”. Можу стверджувати, що нічия — без жодних домовленостей, яка на той час вважалася нижче гідності для будь-якої команди, а для тієї, яка задавала тон Європі — тим паче!

— Хто ж із наших увійшов в історію?

В. Джуран

І. Михайлюк

— Два голи забив Микола Рудий, а третій — наш (редакції) суїд по поверху, який працював у відділенні охорони — Степан Літовський.

— Ви, як знавець футболу, вважаєте, що тодішній Заставнівський “Колос” мав майже лігочемпіонський рівень?

— На той час Заставнівська команда могла грати у вищій лізі, була дуже сильна, вражала своєю грою будь-де і буквально гриміла своїми результатами. Наприклад, із сусідніми райцентрами Кіцманем зіграла з рахунком 5:0, Сторожинцем — 7:0! Щоправда, “Ко-

Є. Рудаков

Г. Філіпчук

лос” називався Заставнівським, але у цьому матчі, окрім жителів райцентру, у команді грали ще по двоє з сіл Товтри і Кадубівці та по одному з Дорошівців і Вікна.

— А можете згадати увесь склад легендарної команди?

— Спробую... За “Золотий колос” грали: Василь Медведєв і Микола Бойко (воротарі), Іван Михайлюк, Георгій Філіпчук, Микола Рудий, Іван Скибінський, Степан Літовський, Георгій Бойчук, Дмитро Пісєцький, Іван Гарас, Микола Гарас, Іван Слободян, Василь Гарас, Микола Адамко, Орест Ткач, Іван Ринжук, Степан Гуцул. На

жаль, чотири останні вже покинули цей світ... За Київське “Динамо”: Рудаков, Медвідь, Сабо, Мунтян, Хмельницький, Туранчик, Серебряников, Островський, Литовченко, Куликовський, Кашей... До речі, на заставнівській трибуні був легендарний гравець-киянин матч смерті з з німцями у 1942 році Макар Гончаренко, який під час війни відзначився двома м’ячами і залишився живим. І ще наш край так сподобався Федорові Медвідю, що він невдовзі переїхав до нас і став тренером Чернівецької “Буковини”.

— Сподівається, що вдасться запросити до Заставні й тодішніх футболістів-“динамівців”?

— Так, вже веду перемовини з Георгієм Філіпчуком, який у 90-х роках був головою Чернівецької ОДА, зараз відомий науковець-просвітянин, живе в Києві. Він виступає у ролі посередника між Києвом і Заставною, аби домовитися, хто зі столичних зірок може приїхати на 40-річчя гри. Дуже сподіваємося, що просвітницька зустріч відбудеться незабаром... Організатори мають намір запросити на захід дружин та родини тих чотирьох футболістів, які пішли в небуття. У зв’язку з карантинними вимогами формат зустрічі — на вулиці, ймовірно на колишньому футбольному полі (біля гімназії). Гра, пенальті, спілкування?... Це і є та “золота” інтрига, про яку поки що нічого невідомо навіть організаторам.

М. Рудий

ТИЖНЕВИК ВСЕУКРАЇНСЬКОГО
ТОВАРИСТВА “ПРОСВІТА”
імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

АНОНС

Будьмо разом! ПЕРЕДПЛАТА—2020

Вартість передплати
(з доставкою і поштовими витратами):
Поштовий індекс — 30617. Сторінка у каталозі — 77

на 1 місяць	19 грн 82 коп.	на півроку	107 грн 32 коп.
на 3 місяці	56 грн 86 коп.	на рік	209 грн 94 коп.

Засновник:
Всеукраїнське
товариство “Просвіта”
імені Тараса Шевченка
Реєстраційне свідоцтво
КВ № 4066
від 02.03.2000 р.

Шеф-редактор
Павло МОВЧАН
Відповідальна за випуск
Любов ГОЛОТА
Редколегія
Любов ГОЛОТА (голова),
Павло МОВЧАН,
Олександр ПОНОМАРІВ,
Микола ТИМОШИК,
Георгій ФІЛІПЧУК,
Іван ЮЩУК
Заступник головного редактора
з виробничих питань
Наталія СКРИННИК
278-01-30 (тел/факс)

Відповідальний секретар
Ірина ШЕВЧУК
Відділ культури
Едуард ОВЧАРЕНКО
Відділ коректури
Ольга ЖМУДОВСЬКА
Комп’ютерна верстка
Ірина ШЕВЧУК
Володимир ЖИГУН
Інтернет-редактор
279-39-55

Черговий редактор
Ольга ЖМУДОВСЬКА
Бухгалтерія
279-41-46
Адреса редакції:
вул. Хрещатик, 10-Б,
м. Київ, 01001
E-mail: slovo_prosvity@ukr.net
http://slovoprosvity.org
http://prosvitanews.org.ua
Надруковано в ТОВ “Мега-Поліграф”,
04073 м. Київ, вул. Марка Вовчка, 3.
Листування з читачами —
тільки на сторінках газети.

Відповідальність за достовірність
інформації несуть автори.
Редакція залишає за собою право
редагування та скорочення текстів.
Редакція не завжди поділяє
погляди своїх авторів.
При використанні наших публікацій
посилання на “Слово Просвіти”
обов’язкове.
Індекс газети
“Слово Просвіти” — 30617

